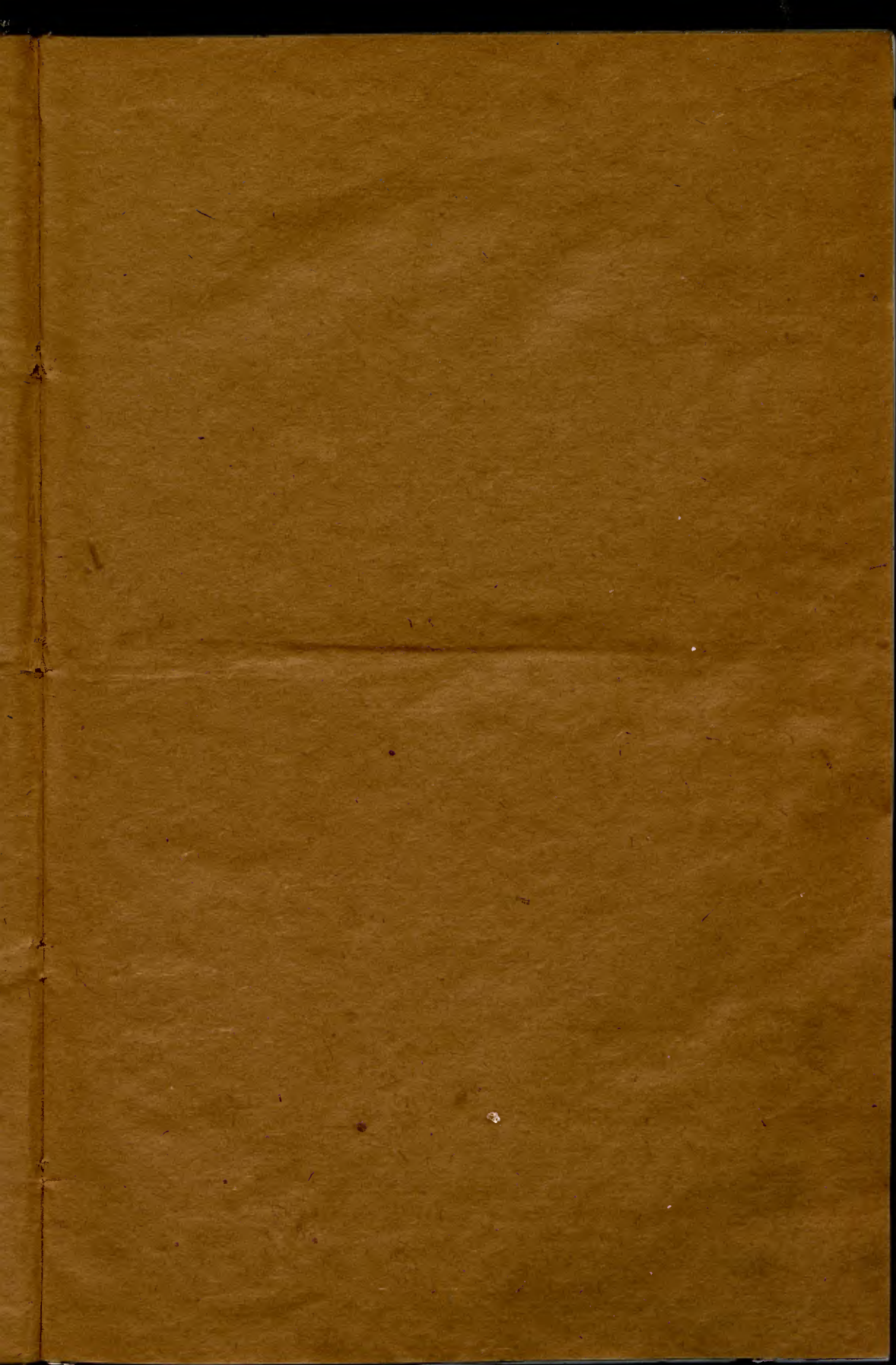

1628

5. VII 7

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա

ՄՍԱԹԵՐԹ

ԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԲԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՆԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻԿԹԻԻՃԵԱՆ

ՊԱՐԻՋԻ ԲԹՇԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

ԼՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

ԵՒ Դ, ՅՈՒԼԻՍ Դ.

ՈՍՏԱՆԴԵՆՈՒԳՈՂԻՍ

ՏԻՎԻԹԱԵԱՆ. ՎԵՋԻՐԽԱՆ, ԹԻԻ 20

1867

Կ. Ի. Լ. Կ. Ի. Ա.

1867-8

53

28.

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԽՄԲԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

ՏՈՔԹՕՐ ՓԱՐԻՋԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

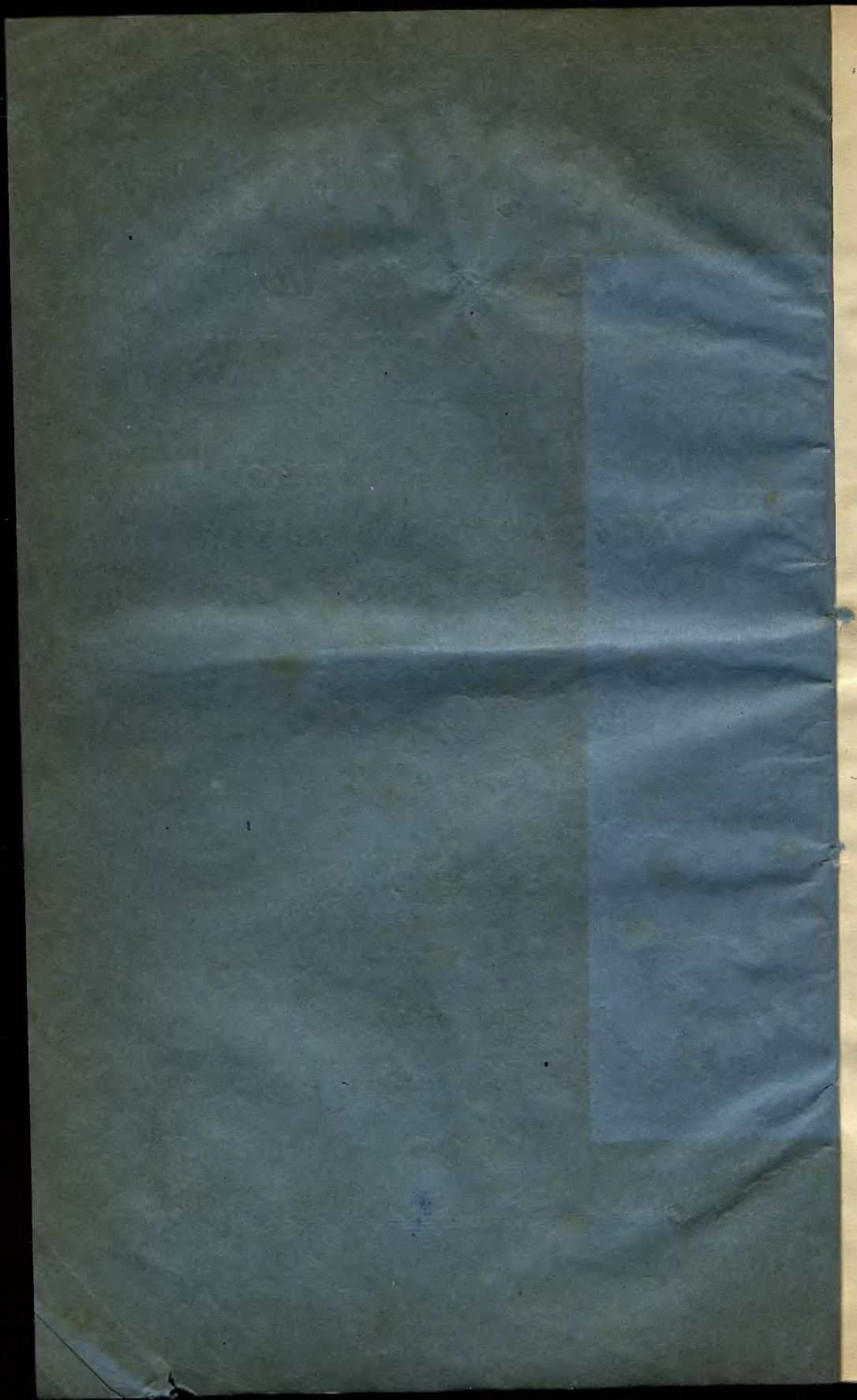
ԹԻԻ 1, ՅՈՒԼԻՍ 1.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԴՈՂԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Թ. ՏԻՎԻԹՃԵԱՆ. ՎԷՋԻՐԽԱՆ, ԹԻԻ 20

1867

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա

ՀԱՆԳԵՍ

ՄԻԱՄՍԵԱՅ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

1867 ՕՈՒԼԻՍ 1.

ԹԻԻ 1.

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ

Նախնի թաղերդու թեանց մէջ, առաջին անգամ տեսարանն
կըլդ. նոր դերասան մը, դէպի հանդիսականս յառաջանա-
լով կըսէր, ես եմ Ովբեա կամ Ակամէմնոն: Բայց ես նոյն
դիրքին մէջ չեմ. զի «Արիկիայիս», այս երկրորդ սկզբնաւո-
րութեան առաջին թիւը կարդացողն անունս կը ճանաչէ. վեց
տարիէ ի վեր խմբադրական պաշտօնիւ աշխատելուս, դեռ ե-
րկուստարդ բայց 100 ամեայ աշխատասէր ու բոլոր կեանքն
օգտակարութեամբ անցընող ծերունւոյ մը չափ կը մխիթար-
ուիմ, մինչև ցարդ սովորածս չինայելով. Ասողակահո-ւ-թիւնն և
ասողակահո-ւ-թիւն, ասածոքս և ծարսողակահո-ւ-թիւն, օր, լոք և շնչա-
սողակահո-ւ-թիւն և այլն բառերը սիրելի՝ բայց նիւթապէս և բարոյապէս հիւանդ
Աղղիս մէջ ընտանեցնելու աշխատեցայ. — դեռ աշակերտ
բժշկութեան, Համբերեցի գիտցածս և օր ըստ օրէ սովորածս
աղղայնոց հաղորդելու. բայց այսօր թէ Ա. Պօլսոյ Օսմանեան և
թէ միանգամայն Փարիզի բժշկական Ճեմարաններէ վկայ-
եալ բժիշկ ընդունուելովս, աւելի համարձակութեամբ պիտի
խօսիմ. ուստի այսօրուան ըրածս ուրիշ բան չէ, այլ շարու-
նակութիւնն արդէն սկսածիս:

Թերթս, ինչպէս յայտնի է, պիտի հրատարակուի ամիսն
անգամ մի, 48 երես. նպատակն է Առողջաբանութիւնն կող-

ուած դիտութեան կանոնները հաղորդել, զի այնպիսի դիտութիւն մ'է այս, որով ամէն ոք, հարուստ կամ աղքատ, դիւղացի կամ քաղաքացի, տէր կամ ծառայ, ծեր կամ երիտասարդ. կօւտի. — կփափաքինք որ այս դիտութիւնն ոչ միայն այսպիսի թերթի մը միջոցաւ կարգայ ազգայնոց մէկ փոքր մասն, այլ ազգային ամէն դպրոցաց մէջ ալ դասախօսուի. քանզի պէտք է որ ամէն Հայ մայրենի լեզուին գրեւն ու կարդալը լինենեւէ ետքն, Առողջաբանութիւնը սովորի, զի դիտութիւն մ'է այս, որ ամէն ոք իրաւունք և պարտաւորութիւն ունի սովորելու. զի կսովորեցնէ բարւոք ասլելու, առողջութիւնը պահելու, տկար մարմիններն ուժովցնելու, դանդաղ միաբերն արթնցնելու, դունաթափ երեսները կարմրեցնելու, մարած աչաց լոյս ու կեանք տալու, նիհար ու տափակցած կուրծքերը լայնցնելու եղանակն ու միջոցները. զի մէկ խօսքով Անհատից, Բնականաց, Ազգաց, որ ըսել է ընդհանուր մարդկութեան օրերն երջանիկ և առողջ, ուրախ ու զբուարթ անցընելու միակ արհեստն է :

Այն որ իր առողջութեանն, բարւոք կեցութեանը հող ու խնամք ունի, կպարտաւորի առողջաբանութեան վերաբերեալ ամէն տեսակ գրութիւն կարդալ և կրկին կարդալ. չկայ մէկն որ այս դիտութեան, Առողջաբանութեան տեղեակ ըլլալու պէտք չունենայ. զի զորօրինակ, այն երիտասարդն որ իրեն արժանի ընկերուհի մը կփնտռէ ամուսնանալու, այն օրիորդն որ կփափաքի սէրն ու սիրտը տիրոջը յանձնել (և ով չփափաքիր այն սրբազան պարտքը վճարելու), երիտասարդ ու օրիորդ կրնան մեծամեծ օգուտներ քաղել ամուսնութեան վերաբերեալ յօդուածներէն. նոյնպէս մայրն որ կուղէ իննամեայ յղութիւնն ըստ օրինի կատարել, մայրական տանջանքներն ու պարտաւորութիւնները սիրով տանելու, զաւակը ծնելէ ետքը, կենսատու կուրծքին վրայ զանի մեծցնելու, և այս ալ անուշիկ գոգանքներով, պէտք է յաճախ աչքէ անցընէ ժուժկալութիւն, կաթնատուութիւն և այլն գլուխները. — հայրն որ կփափաքի զաւակն ըստ օրինի դաստիարակել, զաւակին յորմարութեանն ու կաղմուածքին համեմատ արհեստի,

գործի տէր ընել , պէտք է սովորի թէ ինչպէս մարմին մը կը պատրաստուի աշխատութեան , զի այս ալ առողջաբանութեան կլերարերի : Այն որ կատարեալ հասակին մէջ , կուզէ իր առողջութիւնը կառավարել աշխարհիս զանազան արկածից մէջ , ծերն որ կփափաքի կենաց վերջին օրերն ընտանեկան խաղաղութեան մէջ մխիթարուիլ , զաւկներն ու թոռունք չորս կողմն առած , այն որ չուզեր իր կրից դերի ըլլալ , վերջապէս դիւղացի և քաղաքացի , գիտուն և արհեստաւոր , զրազիր և դործաւոր , ծոյլ և աշխատասէր , ամէն ոք , ինչ որ ալ ըլլայ հասակն ու արհեստն , ուր որ ալ բնակի , Պօլիս կամ Փաւսաղաց մէջ , Մուշ , Տրապիզոն , Սարին և Արզնկայ , Իլմիր , Սամսոն , Փարիզ կամ Մանչէսթըր , Ստոկհոլմ կամ Նապոլի , կարեւոր տեղեկութիւններ կրնայ քաղել Ամսթերթէս , զի ամէն ոք պիտի սովորի արհեստից առաջինն ու ամենակարեւորն , **ԱՌՈՂՋ ԱՊՐԻՆ :**

Ամսթերթիս Տարեկան դինն է մէկ արծաթ մէծիտիյէ , և բաժանորդագրութիւնը կսկսի 1867 Յուլիսէն մինչև յաջորդ Յուլիսը :

Թերթիս էջերն անխտիր ամէն Հայու համար բաց է , միակ պայմանաւ մը , այսինքն անձնական վէճերու և կամ ընդհանուրին օգտին փնտսող , կառավարութեանց և կրօնից դէմ յօդուած և նամակ անընդունելի է . իսկ սիրով պիտի հրատարակուի ընդհանրութեան օգտակար , ընդհանուրին շահը , կեանքն ու առողջութիւնը պաշտպանող նամակք և գրութիւնք :

Ստահ եմ որ ազգային Մեծարդոյ Խմբագիրք , պիտի բարեհաճին ծանուցանել Ազգայնոց Ալիկկիայիս այս երկրորդ սկզբնաւորութիւնն , ու պատուեն զիս այս Ամսթերթին հետ փոխանակելով իրենց պատուական ()րագիրները , զորս պէտք է ուղղել մեր գործակալութեան սենեակն , որ է Վալթիա , Տէյրմէն Խան , Թիւ 14 :

Իսկ մինչև ցարդ իրենց ազգասիրութեամբը մեզ քաջալերող Մեծարդոյ Վարձակալաց , անկեղծ շնորհակալութիւններս մատուցանելով , կ'ինզրեմ որ շարունակեն դարձեալ քաջալերել մեզ իրենց բարի սովորութեանցն համեմատ : **ՅԳՆԷ , ԵՐԿԻՆԴ ԵՒ ԲԵՉ ՊԻՏԻ ՅԳՆԷՆ :**

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

Հիւանդութեանց պատճառներէն մէկ Կանին :

Տասնէն աւելի տարիներէ ի վեր, արհեստիս առթիւ Պօլիս, և փարիզ, ընտանեաց ամենէն անուշիկ կապը, ծնողաց առ զաւակս, և զաւակաց առ ծնողս փոխադարձ սէրն ու խաղաղութիւնը վերադարձնող հիւանդութեանց տխուր ցուցակին հետ պարապելով, և ոչ միայն Ախտաբանութիւնը սովորեցնող հռչակաւոր հեղինակ դասատուացս գործերը կարգաւոր, այլ ամէն օր երբեմն Պօլսոյ, երբեմն ալ Փարիզէ հիւանդանոցաց մէջ առաւօտէ մինչև կէս օր, հիւանդաց հետ ժամանակ անցընելով, համոզուելով համոզուեցայ, թէ բազմաթիւ, չըսեմ բոլոր հիւանդութեանց պատճառներէն զլիարօններն են, մանաւանդ ֆէնոլո-թիան, անթրոպո-թիան, ու ընտանեկան երջանկութեան, տիեզերական անխախտ օրինաց մարդիկ առ միմեանս կապող՝ ամենէն մաքուր և բնական սիրոյ թարգմանն եղող՝ անուշիկ ամուսնութեան անհրաժեշտ պարագայութեանց ճարացումն և այլն և այլն, որք են տխուր հետեանք, Աղագ, Անտանեաց և Անհատին ամենէն ոխերիմ և բարբարոս իշխաններն, այսինքն մարդկային ազնիւ բնութիւնը վատթարացնող Գեղար-թիանէն ծագած, ինչպէս կրօն Իսալական առածը թէ, «մէն Գեղար Գեղի է :

Կենացս ուրիշ մէկ փորձառութիւնն ալ, այսինքն Արեւմտեայ զանազան քաղաքաց մէջ բնակիլս, դարձեալ նոյնը կապացուցանէ թէ, այն քաղաքներն, ուր սկսուած են առողջաբանութեան կենսադասիկ օրէնքներն ի գործ դրուիլ, հոն կենաց տեղութիւնն երկարացած է. ինչպէս Անգլիա, որ 1664ին, մէկ քանի ամիսներու մէջ 50,000 Անգլիացի կորսնցուց, անթրոպո-թիանէ ծնունդ առած սոսկալի Ժանդարմի և ուրիշ տեսակ տարափոխիկ հիւանդութեանց առթիւ, բայց բաւական տարիներէ ի վեր բնակարանի, գործարանաց, մարմնոյ և այլն, ճարագութեան ջերմ բարեկամ ըլլալով, փողոցները մաքրելով, նեղերը լայնցնելով, այսօր ազատ է Ժանդարմի և ասոր նման սոսկալի թշնամիներէ :

Ղաղղիւ, մանաւանդ փարիզ, ուր կզանուի այսօր 2,000,000ի չափ բնակիչ, հազիւ 8,000 հոգի կորսնցուց սևերես Քօլէռայէն.*

* Քօլէռայ, որ 167 դարուն բժշկաց նայելով, Արեւմտեայ

իսկ 1830 ին , որ առաջին անգամ տեսնուեցաւ Վաղղիա , և որ առան փարիզի բնակչաց թիւն հաղիւ 1,000,000 ի կհասնէր , 60,000 էն աւելի կնշանակէ , տարի մը առաջ (1866 Յունիս) Վաղղիոյ մէջ զանազան անգամ պատահած ~~թուրքական~~ մեծնողաց վերաբերեալ վերջին վիճակագրութիւնն , որոյ համառօտ պատկերը յառաջ բերինք :

Ինչ է ~~թուրքական~~ , որուն տխուր յիշատակն ամենքնիս ալ ունեցանք դժբաղդութեամբ , եթէ ոչ անմաքրութենէ և տղիտութենէ ծնունդ առած պատուհաս մը , զի չեմ ըսեր հիւանդութիւն մը , հիւանդութեանց պատուոյն չգայելու , եթէ արժանի են պատուոյ : Այս հասկեցած ըլլալով Վաղղիոյ Հեռատես Այսոր , Նաբօլէօն Վ. (որ իր փառաւոր անունը դարուս պատմութեան երկու թանկագին ցուցակ-

~~թուրքական~~ (~~թուրքական~~ հիւանդութիւն , ~~առաջին~~ գէշ) երկու բառերէն յառաջ եկած է , տեսնուած է նախ յԵւրոպիա 1669 թուականին . իսկ Սիւտէնհամ Հիւքսհամ , Պօնթիուս և ուրիշ բժիշկ հեղինակաց նայելով 1714 ին :

Իսկ այս , մեր դարուն մէջ , առաջին անգամ տեսնուած է 1817 ին ի Կանժ , ուսկից Լսիոյ շատ կողմերը հանդիպելէն , և մէկ միլիօնէն աւելի զոհ ընելէն ետքն անցած է յԵւրոպայ , ինչպէս 1830 ին Սենթ—Բեթէրսպուրկ , Սօսկուա , Համպուրկ , Վիւքսսթրլ , Լօնտօն , Փարիզ , Նիու—Եօրք , Նոր—()ուէան , Համբան , Սեքսթիպ :

1834 ին Մատրիտ , Շիպրալթար , 1835 ին Մարսիլեա , Թուլօն , Սօնբելէ , Նիմ , Լօռան , Թրիեստ և Լիբիկէի զանազան կողմերը :

1846 ին Պարսկաստան , Մէքքէ , Մէսինէ :

1847 ին՝ երկրորդ անգամ Պարսկաստան և Ռուսիա :

1848 Յունիս 16 ին Կ. Պօլիս , Յուլիս 22 ին Օմիւռնիա , 28 ին Պէոլին , Գեկաեմբեր 6 ին Լօնտօն , ու ետքը Սիպերիա , Եգիպտոսի ներքին կողմերը , Գահլերէ և Եդէքսանդրիա :

1849 Մարտ 7 ին Փարիզ , Էմբիկոյ զանազան նահանգներն և մանաւանդ Նիու—Եօրք :

1853 ին Քօբենհագ , Տաճկաստան :

1855 ին՝ Ռիօ—տը—Ղանէո , և ամենէն վերջինն , այսինքն 1865 ին , որ սկսելով Ղիտտէ , Լսիոյ և Եւրոպիոյ բազմաթիւ քաղաքները պարտելէն ետքը դեռ կշարունակէ այսօր շատ կողմեր :

Քօլէռայի վերաբերեալ վիճակագրութեան այս տխուր ցուցակին հետ չենք մոռնար սա ևս աւելցնելու թէ 1800 էն մինչև 1865 ի վերջը , այսինքն 65 տարուան մէջ քօլէռայիւ մեծնողաց թիւն հասած է 5,600,569 ի :

Այս սոսկալի դուռարին վրայ ընելիք խորհրդածութիւնս , զգալուն ընթերցողացս թողով , կշարունակեմ խօսքս —

ներուն մէջ պիտի նշանակուին , արծաթ տառերով կայսերց ցու-
ցակին մէջ , իսկ ոսկի տառերով մարդկութեան բարերարաց ցուցակին
գլուխը , զի առաջին ցուցակին հետ բաղդատելով այս վերջինն աւելի
հազուադէպ է :) Հաճեցաւ ամէն ազգերէ բաղկացեալ խառն ժողովք
մը կազմել Կ . Պօլիս , որոյ միակ նպատակն է Քօլէոան իր արմա-
տովը բնաջինջ ընել , ազգերն ու մարդկութիւնն այս անբնական փա-
տէն ազատելու համար :

Ինչ կսովեցնեն մեզ գիտութեան կեդրոնն եղող քաղաք-
ներն , ինչպէս Լմերիկա , Լնդզիա , Գաղղիա , Գերմանիա ևայլն ,
որոնց փողոցներուն մէջ գրեթէ սկսած են տեսնուիլ երկաթուղին և
հեռագրական թելերը , մարդիկ և զանազան Լզգերն իրար միացնող
այս հզօր գործիքներն :

Երուեստահանդէսք՝ մանաւանդ , որոնց առաջինն եղած է նախ
Գաղղիա 16 դ դարուն , որք ոչ միայն Լզգերն իրարմէ զատող
բերդերը հիմնայատակ ընելու առիթ եղած են , այլ ապահովցնել Համ-
աշխարհական Խաղաղութիւնն . ահա 1867ի Լպրիլն , որոյ ա-
ռաջին օրը բացուեցաւ Գաղղիոյ Մայրաքաղաքին Փարիզի Շէրբէ Մար-
անուն ամենէն մեծ հրապարակին մէջ , Գաղղիոյ Համաշխարհական
երկրորդ Երուեստահանդէսն , ուր կտեսնուին , ոչ միայն լուսաւորեալ
ճանցուած , այլ նաեւ տգէտ , թշուառ և կէս վայրենի Լզգաց ամէն
տեսակ ձեռագործներն ալ : *

Հարսպոնիւն , որ աղբիւր կամ հետեւութիւն է Լզգաց դի-
տութեան , կտեսնուի աւելի այն քաղաքաց մէջ , ուր դաստիարա-
կութիւնն ոչ միայն ընդհանրացած է , ինչպէս Լմերիկա , Լնդզիա ,
Գաղղիա և այլն , այլ և ստիպողական է , ինչպէս Գերմանիա : Գի-
տութեան ամենէն բարձր ճիւղերն ալ այս կարգաւ կդասուին , ինչպէս
Փիլիսոփայութիւն , Բիմիաբանութիւն յառաջ դացած են աւելի
Գերմանիա . Մաթեմատիքական գիտութիւնք , Լսողաբանութիւն ,
Մեքենագործութիւն յԼմերիկա . Երկրագործութիւն , Մեքենա-
գործութիւն յԼնդզիա . իսկ Գաղղիա Բնազնութիւն , Վիրա-
բուժութիւն , Լզգեգործութիւն , ունենալով նաեւ գիտութեան բո-

* Թերթիս Տեօրինութիւնը ամէն միջոց պատրաստած է Լզգայնոց
հետզհետէ հաղորդել , այս Երուեստահանդիսին ամենէն կարեւոր կէ-
տերն :

Լզգայիւք ուրախ կրնան ըլլալ իմանալով , թէ Հայու Չեռա-
գործք ալ տեղ բռնած են այս մեծ Հանդիսին մէջ , որոնց Լնուն-
ներն իրենց ձեռագործներովն ու հեղինակութեամբը պիտի ծանուցուին :

լոր ճիւղերուն մէջ հռչակաւոր հեղինակներ , կեանքերնին մարդկութեան օգտին ու բարեւաւութեանը զոհող անձինք , որոնց անունները զանազան առթիւ պիտի կարդան ընթերցողք , թերթիս մէջ հրատարակելի ուսումնական յօդուածներով :

Աւարտութեան , մինն յԱրկնային պարգեւաց , ինչպէս նաև «էր , քարէմոն-թեան , հաւարտոն-թեան , երախտաբեհոն-թեան , խոստանապահոն-թեան , բոլոր այս սրբազան բաւերուն գործածութիւնը խիստ կարգարուն , և կարծեմ առանց մեղանչելու կրնամ ըսել թէ Արկրագնտիս 270.000.000 բնակչաց մէջէն խիստ քիչերը գիտեն զասոնք մէկնել և գործածել բուն իսկ նշանակութիւնովն : Ազատութիւն , անուշ արտասանութիւն ունեցող այս մեծ բառն , ինչպէս նաև անկասութիւնն , առանց ինչ նշանակելը գիտնալու , գործածել ուղղութիւն ինչ մեծ դժուարութեանց , գժտութեանց , վէճերու և արինահեղ պատերազմներու առիթ տուած են , կուտան և պիտի տան դեռ շատ դարեր դժբաղդութեամբ : Ազատութիւնն է , ըսաւ Սօնթէսքիէօ , ուրիշին չվնասելու կարող ըլլալն : Օ՛հ ինչ է արդարև ազատութիւն ըսուածն , եթէ ոչ «անալիզ զանն» , (մաղեսի) «սփիլ զքնութեան և ապրիլ իր օրինաց համաձայն : Քարատէ աշխարհիս տգիտութիւնը , կըլլաս ազատ ու անկախ , և կընես զամենքն ալ : Ընտանորէ միտքերն , իրար հասկցնելու չափ խօսիլ սովորէ և սովորեցուր , այն ատեն ամէն տեսակ դժուարութիւնք պիտի փարատին . ատելութիւնը տգիտութեան հետ փարատելով , անհամար մղոններով , ծովով , ցամաքով , բերդերով և պատերով իրարմէ հեռացած , բաժնուած և զատուած ազգերը պիտի միանան , ոսկեգարը պիտի սկսի , պատմութիւնն իր երկրորդ տպագրութիւնը պիտի ընէ , բայց աչքէ անցուցած , աւելցած , մանաւանդ սրբադրեալ , և բողոքովն Սրբաբեհու :

Ինչ են և կնշանակեն թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս վնասող , մարդուս սննդեան և զանազան պիտոյից ծառայող անասուններն , իրենց երեսին վրայ բուսած կանանչեղէններով զարդարող կենսատու դաշտերն արիւնով կարմրցնող պարբերա՞ծն , եթէ ոչ տխուր նշան և ցաւալի հետեւութիւն վատ տգիտութեան . մէկ խօսքով , մարդոց իրարու հետ խօսելու , միտքերն իրենց նշանակութեամբն իրարու հաղորդելու եղանակը չգիտնալու նշանը :

Պատերազմաց որչափ վնասակար և Ազգաց յառաջագիմութեան որչափ խոչընդոտան ըլլալն ապացուցանելու համար , յարմար կը դատեմ հետեւեալ վիճակագրութիւնն յառաջ բերել , որ կվերաբերի Հօսընըր Վերմանացի վիճակագրոյն : *

* Սեր բարեկամ Տօթօր Շ ընու , Վաղղիոյ Օրնուորական Բը-

“1792 թուականէն մինչև 1815, այսինքն 23 տարուան մէջ, Եւրոպիոյ զանազան պատերազմաց առթիւ մեռեալ զինուորաց թիւն է 5,530,000, տարին 240,434 հոգի: 1815էն մինչև 1864 թուականն ալ 3,136,000 հոգի, որոյ մէջ չեն, ոչ Միքիկոյ վերջին քառամեայ պատերազմն, որ ջարդեց 2,000,000 առելի, և ոչ 1866ի Վերմանական պատերազմն, որ Վաղըիոյ և Վերմանիոյ օրագրայ նայելով 1,000,000ի կհաւասարի:,”

Իսկ զանազան պատերազմաց մասնաւոր կորուստներն են, այսպէս Ռուսիա.

1820էն մինչև 1829 թուականը 193,000 թուրքիոյ դէմ պատերազմելով. 1829էն մինչև 1860, Չերքեսներու հետ պատերազմէն 330,000 հոգի: 1831 Ռուսիոյ յեղափոխութեան առթիւ 190,000: Երևելեան պատերազմի ատեն 630,000. որ ըսել է, ընդամենը 1820էն մինչև 1864 թուականը, այսինքն 44 տարուան մէջ 1,347,000:

Հնդկաց յեղափոխութիւնն, 1857էն մինչ 1859ը 196,000:

Վաղըիա, 1830էն մինչև 1859ը, 146,000 հոգի ճ'եղայիբի առթիւ:

Իտալիոյ պատերազմը 1859ին 129,870 հոգի: Հունկարիայի յեղափոխութիւնը 142,000, և այլն և այլն:

Բայց պատերազմը, տարափոխիկ հիւանդութեանց ալ ծնունդ տալով, զինուորաց ջարդը կիրկնապատկի, ուստի ինչ որ վիճակագրութիւնը կցուցնէ, Բնթերցողը պէտք է երկուքով բաղմապատկեն նոյն թիւը, պատերազմաց առթիւ կորուսեալ զինուորաց ճիշդ գումարը ունենալու համար: Իրաւ է որ տխուր է ցուցակս, բայց, կհաստատէ Պլուտարքոսի պատուական խօսքը թէ “հիւանդութեանց պարծառը չէ թէ բնութիւնն է, այլ մարդիկ:,”

Բաց պարծառիւնն որ է պատկեր անցեալ դարուց և նախնի սե-

փիշկն, Երևելեան մեր վերջին պատերազմի ատեն, Վաղըիոյ Ս իրաւորելոց վերնագրով հրատարակած գործոյն մէջ հետեւեալ վիճակագրութիւնը կընէ. սոյն պատերազմի մէջ մեռնող զինուորաց թիւը հասած է 784,991ի հետեւեալ համեմատութեամբ:

Ռուսիոյ բանակէն	630.000
Վաղըիոյ ”	95.615
Թուրքիոյ ”	35.000
Նիգղիոյ ”	22,182
Իտալիոյ ”	2,194

Գումար 784 961

ընդոց դաստիարակութեան, սովորութեանց, վարուց և բարուց, կսուրեցնէ մեզ թէ, պատերազմք ուրիշ բան չեն, այլ հետեւութիւն տգիտութեան: Եւ երկուսն որ խիստ առատութեամբ կգործածէին նախնիք, ներկայ սերունդն ալ աւելի պակաս չգործածէր, սա մեծ և անբաղդատելի տարբերութեամբ թէ, նախնիք իբրեւ ընդհանր և սոսի, իսկ ներկայ սերունդս իբրեւ շահեւոր, երկուսն և հետաքննիչ, ինչ ահաւելի տարբերութիւն: Երկրորդ. Հոմերոսի համար ինչ ընդարձակ նիւթ . . . երկու առաջինները կճառայեն մարդիկ իրարմէ զատելու, հեռացնելու, հալածելու և իրար ջարդելու, իսկ վերջին երեքներն, ինչպէս յայտնի է, իրար մօտեցնելու, մարդոց յարաբերութիւններն աւելցնելու: Երկու առաջինները հիւանդութեանց թիւը կաւելցնեն, իսկ վերջիններն ոչ միայն հիւանդութեանց թիւը պակսեցնելու կճառայեն, այլ Բզբերն իրար մօտեցնելով, մարդկութեան երջանկութիւնը կապահովեն, տիեզերական սիրոյ և խաղալութեան առաջնորդելով միտքերն. վերջինները Վիտութեան Մօր անարատ զաւակներն ըլլալով, սովընցնել սկսած են թէ մարդս ըլլալով Երարչութեան ամենէն ազնիւ և կատարեալ ստեղծագործութիւնն, երեք պարտաւորութիւններ ունի կատարելիք.

առ Ըստուած

առ Բնկերն և

առ Ընձն

իր սահմանեալ կեանքը կարելի եղածին չափ, ուրախ, երջանիկ, ազատ ու անկախ անցընելու համար:

Չեմ ուզեր երկարել խօսքս, զանազան օրինակներ աւելցնելով, չէ թէ հարկ չէ, այլ նախ՝ որ թերթիս սահմանը չներեր, երկրորդ որ այս նիւթիս վերաբերեալ զանազան կէտերու վրայ մանրամասնաբար խօսիլ որոշած ըլլալուս, այսօր այս առաջին թուովս, ընդհանուր տեսութիւն մ'ընել միայն ուղեցի, և որոյ եղբակացութիւնն է հասկցնել Բնութեցողաց թէ տգիտութիւնն է մարդոց ամէն տեսակ թշուառութեան, վատթարութեան և դերութեան միակ պատճառ, ինչպէս է գիտութիւնն՝ երջանկութեան:

Հոս պէտք է յառաջ Դերեմ, Փարիզի Բժշկական Բքատեմիոյ նախագահի (Պուշառտա) և Եռոդլարանութեան Վաստուտիս սա պատուական խօսքերը, զորս յաճախ կկրկնէր մեզ, իր գիտնական դասերուն մէջ Փարիզ, թէ

Ա. Բարոյական է Պիւնիք Երբնոյը:

Բ. Մեղքն է որ իր ուղարկութեամբն ու կամեմ, կատարելագործել չհարկին:

գ. Միտին է մարմնը հաւաքարդը :

դ. Ղեկնութիւն , ուսմամբ և աստուծոյն լայն է որ նախապաշարհաւ իշխան , յարաբերութիւնները հաւելան , աւազներութիւնները կենին , հոլութիւն և անգիտան , և այն արեւ մարդիկ վերարին իշխան երեսն քարոյսն և ֆիզիկական հարաբերութիւններն :

Լոռիքաբանութեան նպատակն ալ այս ըլլալով , հետզհետէ պիտի խօսիմ , զորօրինակ գինովութեան , ամուսնութեան , մէկ խօսքով բոլոր այն տեսակ խնդրոց վրայ , որք ուղղակի , կամ անուղղակի առողջութեան կմնասն և ամէն տեսակ յառաջագիտութեանց արգելք կը լան . զի առողջութիւնն ըլլալով մարդուս բնական վիճակն , առանց անոր ապագայ չկայ , ինչպէս որ հիւանդ ծնողաց զաւակները հիւանդ կենին , ազգերն ալ ծնողաց բովանդակութիւնն ըլլալով , ազգաց ապագայն ալ հետեւարար անհաստատ կը լայ , ինչպէս բոլոր մարդկութեան , որ է բովանդակութիւն երկրագնտիս ընդհանուր բնակչաց :

Ո՛վ որ աստիճան է , հարուստ է , կըսէ Խտալական առածը :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

Ընկերութիւն և իր ազդեցութիւնն Լեզաց յառաջարկութեան վրայ :

Խնդիրս փափուկ և դժուարին է , բայց իր դժուարութիւնը կարելի եղածին չափ դիւրացնելու , և բոլոր Ընկերացողացս Սուշ , Տրապիզոն , ինչպէս Փարիզ , Մանչեսթրը կամ Պաթալիա , օգտակար ըլլալու համար , հետեւեալ ազգու օրինակաւ կոխիմ , որ ոչ միայն ընկերութիւն բառին ինչ նշանակելը կսովորեցնէ , այլ կը համոզէ միանգամայն թէ , որ և է ընկերութեան մ'ըրածն աշխարհիս ամենէն հարուստ Առաքարութիւնն ալ չկրնար ընել . բաւական է որ Ընկերացողն ուղարկութեամբ կարգայ , և կրկին կարգայ յառաջ բերելիք օրինակս , և եթէ կարելի է բերնուց սովորելով ամէն հանդիպողին պատմէ . այն իր կնօջ , մայրն իւր զաւակաց , բարեկամք բարեկամաց , և եթէ ներելի է ինձ ըսել , մինչև Գերապատիւ Քարողիչք ալ Արարկէ առաւօտ բոլոր ժողովրդոց , յեկեղեցիս :

Ղազղիոյ մէջ , Քուէտի Սոսիւիյէ անուն Ընկերութիւնն , որոյ կեդրոնատեղին է Փարիզ , 60,000,000 Փրանք դրամազլիով սկըսած է իր գործերն , և քսան տարուան մէջ , 127,000,000 Փրանք

շահած է , անխախտ պահելով իր 60 միլիան դրամագլուխը :

Իրաւ է որ 60,000,000 ֆրանք դրամագլուխով 127,00,000 ֆրանք (որ ըսել է 635,000,000 ղրուշ) շահին անկարելի չէ , և ոչ իսկ զարմանալի , բայց եթէ Բնկերցողը սովոր թէ այս ահռելի գումարը 600,000 բաժանորդաց կ'ընթերցի , ամէն մէկ բաժանորդ 100 ական ֆրանք վճարելով , այն ատեն կարծեմ զարմանքը պիտի կրկնապատկի :

Ուստի ո՞վ կրնայ ուրանալ , և պիտի ուրանայ , այս կարգալէն ետքը թէ , աղքատութիւնն ընկերութեան միջոցաւ հարստութիւն կըրնայ ծնիլ , հարստութենէն ալ ամէն տեսակ յառաջագիմութիւն ծընելով , պէտք չէ որ մեր Լճոյն ալ վհատի , աղգային ամէն ժողովներու մէջ ազգին աղքատութիւնը յառաջ բերելով :

Ընկերութիւնը հրաշքներ կ'գործէ , բաւական է որ յարատէ՛ , զի ընկերութեան մ'առաջին և միակ պայմանն է յարատեւութիւնը , Գաճալ Գաճալ Գաճալ կըսէ առածը , զորօրինակ

1,000 Հայուն 1,000 ական ղրուշն առանձին ամէն մէկին քսակին մէջ պահուելով , միշտ 1,000 ղրուշ է . իսկ 1,000 ին 1,000 ական ղրուշը միատեղ ժողովելով կըլլայ 1,000,000 ղրուշ , որով ոչ միայն Պօլսոյ և Տաճկաստանի մէջ Լուստրական Ընկերութիւն մը կրնայ կազմուիլ , այլ Եւրոպիոյ ամենէն հարուստ վաճառաշահ Քաղաքացի մէջ , ինչպէս Փարիզ , Մարսիլիա , Լիօն , Լոնտոն , Ռիփէսդ , Սիէննա , Գիտի—Եօք Լմերիկոյ և այլն և այլն :

Բայց եթէ ըսող գտնուի թէ այս ժամանակիս մէջ 1,000 Հայու քսակին մէջ 1,000 ական ղրուշ պատրաստ գտնելն ալ դժուար է , որոյ ըսելիք չունիմ , եթէ ամէն Հայ ինծի նման են , բայց այն ատեն ուրիշ միջոց կ'առաջարկեմ . զի ինչպէս որ համոզուած եմ թէ տգիտութիւնը մարդս կ'վատթարացնէ . խոնաւ , անել և արելն կենսատու ճառագայթները չթափանցող փողոցները մարդուս մարմինը կ'փտեցընեն . գինովութիւնը մոլութիւն է . ինչպէս որ սովորեցայ թէ Լըկորաքնտիս բոլոր Լճոցացի մէջ ամենէն հարուստ Լճոյն է Լմերիկա , որովհետեւ ամենէն աւելի աշխատողն է . Գերմանացիք ամենէն աւելի դաստիարակեալ են , որովհետեւ ասոնց մէջ դաստիարակութիւնը ստիպողական է . Բնագլխացիք մինչև Հնդկաստանի , Չինաստանի մէջմէկ մասերուն կտիրեն , որովհետեւ խոհեմ են և ծանրբարոյ . Գաղղիացիք միշտ կ'յառաջագիմեն , որովհետեւ աշխոյժ են բնութեամբ , կտիրեն սիրուելու համար . կերթան մինչև ի Քոչինչին և Բիբիկէի ներքին կողմերն , ուր ատանց Չիններէն և Բրաբերէն սովորելու , ամենուն ալ Գաղղիարէն կ'սովորեցնեն , թողլով առաջինները իրենց կուսքերը պաշ-

տելու , և միւսներն օրն հինգ անգամ լուացուելով հինգ անգամ մշկիթ երթալ զՆստուած փառաբանելու և այլն , նոյնպէս ալ համոզուած եմ թէ ընկերութիւնն ամէն դժուարութեանց կյալմէ . ուստի եթէ 1,000 Հայքս 1,000 ական զըուշ չենք կրնար տալ , ճըմարիտ է թէ 100,000 Հայքս 20 ական զըուշ առանց նեղուելու կուտանք . որ առեն փոխանակ 1,000,000 զըուշ ունենալու , կուենանք 2,000,000 զըուշ , որ առեն այսքան դրամազլետով տասնի չափ վաճառաշ , Եւրոպոյ ամենէն վստահելի և ապահով քաղաքներու մէջ ճիւղեր ունեցող վաճառականական հարուստ ընկերութիւն մը կրնանք կազմել :

Ընկերութիւնն այսպիսի ամենադիւրին միջոցաւ կազմուելէն ետքը , մէկ քանի տարիէն ամէն բաժանորդի 20 ական զըուշը մէկ քանի անգամ բազմապատկելով , Եղգին մարմինը կզօրանայ անզգալի կերպով , ամէն բաժանորդ առանձինն իր գործին զբաղելով :

Հայեր , ըստ առակի Աեսարիոյ Օւաւիկն , այս յօդուածիս Ֆլեմինգով հաշիւներուն մէջ մի շիօթիք , զի այսպիսի գումարներ ժողովն այնքան դժուար չէ , որչափ կարդալ այս տողերս . ըսածս օրինակաւ բացատրեմ :

Փարիզ երթալեկող Ընթերցողք նորին շքեղ տուները , լայն ու մաքուր փողոցները տեսնելով , ամառն առանց լուի (փիթէ) և ձմեռն առանց մշկի (թահտա պիթի) քնանալով , մինչև մեկուկէս ժամ տեղ ոտքով ընելէք ճամբորդութիւնը , 30 կամ 60 փարայ վճարելով , երկու ձիով կառքին մէջ նստած և առանց քրտնելու , մի և նոյն մեկու կէս ժամէն երթալու տեղը 20 վայրկեանի մէջ հասնելով կզարմանան , ինչպէս ես երբեմն ամէն օր . իսկ Փարիզը չտեսնողք , ինչպէս ես հինգ տարի առաջ , Փարիզն երկրային դրախտին կնամայնեն , և կկարծեն թէ Փարիզ գացողն , ալ չմեռնիր , (խօսքը մշկերնիս անօթի անգամ կմնայ) . բայց գիտնալ պէտք է որ , թէ Փարիզը չտեսնողն , և թէ տեսնողը կսխալի . չսխալեր Փարիզն իր բնակած քաղաքին հետ բաղդատելով , բաղդատութիւն մը , որ մահացու մեղք գործելու չափ կհաւասարի . — ու կսխալի եթէ սովորի թէ ինչպէս պէտք է ըլլայ քաղաք մը ըստ առողջաբանութեան . զի առողջաբանութեան սովորեցուցած օրինաց համեմատ քաղաք մը բոլոր տիեզերիս մէջ դեռ չկայ . բայց այն ազգերն որ սկսած են սովորիլ թէ ի՞նչ է մարդս , ի՞նչ է առողջութիւնն , թէ ՍիւրԶի Թուրքին ապրելուն նման ապրին ապրիլ չէ , այն ազգերը կըսեմ , սկսած են իրենց բնակած քաղաքները նորոգելով մաքրել , ինչպէս են Միտլ—Եօրք և ուրիշ նահանգներ յԱմերիկայ . Լոնտոն յԱնգղիա , Սիէննա յԵւստրիա , Պէդլին ի Ռու-

սիա , Պոուքսէլ ի Պէճիքա , Իէշտ ի Հունկարիա , նոյնպէս և Փարիզ , Սարսիլիա և Լիօն ի Ղաղղիա . — բայց դիւրին է , կհարցնեմքեզ ընթերցող , քաղաք մը նորոգելն . — որչափերնիս , ըստ սովորութեան մեծի մայրաքաղաքիս Վ . Պոլսոյ , ամէն 8 տարին անգամ մը տուներնիս երեւէն ետքը , նորէն շինելու գիշեր ու ցերեկ կմտածենք , կչափենք , կձեւենք , ու վերջապէս կէս պարտք կէս փոխառութիւն ընելով կշինենք հողինիս բերաննիս գալով . (խօսքը մեր մէջը մնալով , դեռ պարտքերնիս ամբողջ չվճարած , կրակը վրայ կը հասնի . վայ անոր , որ ութնամեայ շրջանին մէջ պարտքէն աղատած է , զի ան ատեն , մոխրոտ հողը ծախսելէն զատ փրկութեան միջոց չկայ , ըստ Հոովմայ առածոյն) :

Նոյն դժուարութիւնն ունի նաև քաղաք մը , և մէկ խօսքով ամէն կառավարութիւն . Եթէ Լօնտա , Պէսլին , Վիեննա , Փարիզ ևայլն , որ ըստ օրէ այսպէս իրենց մաքրութեամբը , շքեղութեամբն ու փողոցներուն լայնութեամբն ամէն տեսնողին զարմար կպատճառեն , գիտնալու է թէ , սոյն ահուելի ծախքերն ընողներն ոչ Նիու—Եօրքի անմահ Լիւքսոյի յաջորդ Շօնսըն նախագահն է , ոչ Վիլհելմ թորիա այրի թագուհին Էնգլիոյ , ոչ Ռանսուա—Դօղէֆ կայսրն Բատրիոյ , ոչ Վիլհելմ Գ . ծերունի կայսրը Բրուսիոյ , ոչ Լէօփօլտ Բ . միամեայ երիտասարդ թագաւորը Պէճիքայի , և ոչ Ղաղղիոյ Նաբօլէօն Գ . հեռատես կայսրն , այլ սոյն ամէն քաղաքացի հարուստ և աղքատ ամէն մէկ բնակչաց ստակովն . ինչպէս երկու տարի առաջ , 1865 () դոստոս ամսոյն մէջ , Փարիզի քաղաքային Հոգաբարձութիւնն , 260,000,000 ֆրանքի նոր փոխառութիւն մ'ալ ըրաւ , բայց զարմանալի կէտը սա է թէ , այս սարսափելի գումարը , զի ըսել է 1,300,000,000 դոլար , միայն 24 ժամուան մէջ ժողովուեցաւ , մարդ գլուխ 25 ական ֆրանք , (մէկ բաժնի դինն էր) , տարին հարիւրին չորս շահ ընդունելու պայմանաւ . ահա ընկերութեան Ինչ կրնայ ընելուն ազդու օրինակ մ'ալ :

Ղաղղիոյ մէջ 37,000 կոյր և համր , 84,000 խելագար , և 100,000 էն աւելի ալ որք կըհաշուեն . բայց սոյն 221,000 հոգին ոչ միայն երեսի վրայ անտէր , անօգնական մնայած էն , այլ կկերակրին , կպատսպարին և կդաստիարակուին . ասոնց համար բաղմամբի շէնքեր շինուած են , ամէն մէկուն անխախտ եկամուտովն , որոնց համար 500,000,000 ֆրանքէն աւելի ծախք եղած է , առանց հաշուելու ամէն աւուր մէկ քանի հարիւր հազար ֆրանքի անհրաժեշտ ծախքերն . բայց ո՞վ տուած է այս ահուելի գումարն . ամենէն հարուստ Ղաղղիացիէն , կայսրուհիէն , կայսրէն կայսրորդիէն մինչև յետին գործա-

ւորն , ամէն մէկն 50 ահան փարայ տալով , այսինքն մէկ ֆրանքին մէկ քառորդ մասը , որ ըսեւ է 25 սանթիմ Վաղղիական ոճով . ահա այս ալ օրինակ մ'էր տուցնելու համար թէ ընկերութիւնը հրաշքներ կգործէ . որբերուն՝ հայր , համբոյ՝ ընդու , կուրաց՝ աչք , խելագարաց ոմանց բժշկութիւն և անբժշկելեաց պաշտպանութիւն տալով :

Աշխարհիս ամէն ծայրերէն իրեն . քաջող Վաղղիոյ գեղեցիկ Վէոսային , ի փարիզ Լուվրը անուանեալ , քիչ մը անդին Լիւքսէնպուրկ կոչուած , աս վերջինէն կէս ժամ հեռուն , Դաւրէն Կէ (Լաւէն) անուն Ֆրանկան պատմութեան Միւզէները , բոլոր ասոնք դարձեալ ընկերութեան շնորհիւ , գործերնին զիտցող Վաղղիացոց , ամէն մէկին մէկ քառորդ ֆրանքով , այսինքն 50 ահան փարայով կանգնուած են . ահա օրինակներ , որք կհաստատեն թէ ընկերութեամբ քաղաքներ կշենան , այսինքն կհարստանան :

Ընկերութիւնը հարստութիւն ծնելով Վիտութիւնը կծաղկեցնէ , երկրագործութիւնը կընդարձակէ , երկաթուղեաց թիւը կբազմապատկէ , հեռագրական թիւերը կերկարէ , որոնց միակ նպատակն է մարդուս կեանքն ապահովցնել , ապրիլը դիւրացնելով , հիւանդութեանց թիւերը պակսեցնել , տալով մարդուս՝ առողջ մարմնով առողջ միտք , ինչպէս կըսէ Անգղիացոց առածը :

Ընկերութեան՝ Աղբաց յառաջադիմութեան վրայ որչափ ազդեցութիւն ունենալն աւելի հաստատելու համար կպարտաւորիմ ուրիշ օրինակներ յառաջ բերել . զորօրինակ երկաթուղիք , հեռագիրն , երկրագործութիւն , և այլն և այլն , որոնց վրայ հետզհետէ պիտի խօսիմ . ինչպէս սկսելնուն , այսօր ի՞նչ վիճակի մէջ գտնուելնուն վրայ և այլն . որոնք կյուսամ թէ բաւական և աղբու դասեր կընան ըլլալ մեզ , եթէ ուշադիր աչք մը նետենք : Աւելի չերկարելով այս կետերն , այսօր բաւական կհամարիմ հետեւեալ եզրակացութիւնս .

Հայտնի է թէ ինչպէս աշխարհիս , նոյնպէս և մարդուն ամէն տեսակ գործերն ալ նպատակ մ'ունին . ինչպէս երկիրս արևին շուրջը կդառնայ իր ամէն կողմերը յաջորդաբար արեգական ճառագայթներով լուսաւորելու և տաքնալու . ինչպէս որ մենք ի քուն եղած ատեննիս , Ամերիկացիք կաշխատին , կքնանան : Ամերիկացիք աշխատութեամբ կորուսած ուժերնին նորէն վաստկելու , որ ատեն մենք , մեր աշխարհին մէջ ժամանակնիս ծուլութեամբ կանցնենք :

Մասովն կյաջորդէ ձմուն , երկրագործութեամբ , մշակութեամբ հոգնած հողերը սնուցանելու , յաջորդ եղանակին՝ աշխատասէր մշակին քրտինքները բերրութեամբ և առատութեամբ վարձատրելու . այսպէս են նաև մարդուս գործերը , ինչպէս կուտենք կշտանալու , կը խմենք

ծարաւնիս յաբեցնելու, կքնանանք հոգնութիւն առնելու, կսիրենք, որովհետեւ մարդկային սերունդը դարուց ի դարս յաջորդելու անխափս օրէնքն է, մանաւանդ որ Վրիստոս ալ ըսաւ «իբեցէ՛ շփեա՛ն», և ի՛նչ անուշ քան զսէր. կաշխատինք՝ որովհետեւ առանց աշխատութեան ապրիլն անկարելի է, ինչպէս կըսէ նաև Ս. Գիլբըն ալ. «*Радость без труда не бывает*» ԲՈՅ ՎԵՐԻՑԵՍ ՋՀԱՑ ԲՈՅ: Կիսօսինք միտքերնիս ուրիշն հաղորդելու, կտեսնենք գործելու, կմտածենք ինքզինքնիս կառավարելու, կկարդանք սովորելու համար և այլն, (բայց որչա՛ք քիչ. . .)

Աշխատէս ալ, եթէ ես, այսօր Արիկիայի միջոցաւ Վաղղեոյ և ուրիշ ազգաց բազմաթիւ ընկերութեանց օրինակներն, լնթեցողացս կհաղորդեմ, և հետզհետէ հաղորդել կխոստանամ, անշուշտ ես ալ նպատակ մ'ունիմ, տեսնենք ուրեմն թէ ի՛նչ է նպատակս, և երանի թէ նպատակիս հասնիլ կարողանամ:

Վաղղեոյ և իր ընկերութեանց հրաշագործութիւնները պատմելով, նպատակս է ազգայնոց սովորեցնել, թէ Եւրոպական յառաջագէմ Լզգաց այս և ասոր, նման հրաշագործութիւնները կարդալու և լսելու ատեննիս, անկարելի է որ զգայուն սիրտ մը չուրախանայ մարդկութիւնը մտածելով. բայց Հայու մը համար այս ուրախութիւնը տիրութեան կիօխուի անշուշտ, երբ մտածէ իր վիճակն և բաղդատէ ինքզինքն այն Լզգաց հետ, որք 10 ժամուան մէջ Լնտոնէն Փարիզ, Փարիզէն Լնտոն. 10 օրուան մէջ Լմերիկոյ Աիւս—Եօրքէն Փարիզ, 29 օրուան մէջ Փարիզէն Հնդկաստան, Չինաստան և Սեբեիկա, 18 ը ժամէն՝ Մարսիլայէն Փարիզ, 36 ժամէն Փարիզէն Սիէննա և այլն կերթեկեն: Լնն ազգերն, որք մէկ քանի վայրկեանի մէջ Լմերիկայէն Լնտոն, Փարիզ, մէկ վայրկեանի մէջ Փարիզէն Լնտոն, երկու վայրկեանէն Սիէննայէն, Մարսիլայէն Փարիզ և այլն կթղթակցին հեռագրի միջոցաւ. երբ մտածէ թէ Լմերիկացին, Լնդղեացին, Վաղղեացին, Վերմանացին ալ և այլն, Հայուն նման մի և նոյն Լգամայ որդին է: Երբ քննէ թէ Հայն ալ, Լմերիկացւոյն՝ ուղեղն, Լնդղեացւոյն՝ խոհեմութիւնը, Վաղղեացւոյն՝ աշխոյժութիւնը, Վերմանացւոյն համբերութիւնն ունի, (զգաւորաբար տղիտութեան քօղով ծածկուած). մէկ խօսքով, երբ կրնայ սովորիլ թէ ինքն ալ մի և նոյն մարմնով և մի և նոյն հոգեով մարդ մ'է. երբ փոխանակ heart, heard, coeur. (հարթ. Լնդղ', հըռտ. Վեր', քէօռ. Վաղղ') ըսելու տեղ «իբր կըսէ, որոյ ազգեցութիւնն ու նշանակութիւնը մի և նոյնն է, թէ որ արտասանութիւնն ալ չէ, անշուշտ զգայուն Հայ մը մեծապէս պիտի վշտանայ. երբ մտածէ թէ Լմերիկացին, Լնդղեացին, Վաղղեացին կամ Վերմանացին, առաւօտուն նա-

խաճաչին քրած , կինն ու զաւկները համբուրելով , (այս ազգաց մէջ սովորութիւն է , առաւօտ կամ երեկոյ , կին , ամուսին կամ զաւակ իրարմէ զատուած ատեննին կըպագտուին ,) առաւօտուն տնէն դուրս կելլէ գործին երթալու , և կամ , մէկ կամ հազարաւոր մղոններով հեռու քաղաքաց մէջ ճամբորդելու համար , առանց փոքր ինչ մտա-տանջութեան , և ըստ ամենայնի ապահովութեան մէջ կթողու կինը , զաւկներն ու բոլոր ստացուածքն . երբ կտեսնէ թէ առնելիքն ու տալիքը խոստացեալ օրին կընդունի և կհատուցանէ . երբ կդիտէ թէ , մէկն իր պատիւն ոտքի տակ չառնուր , և ոչ ինքն ուրիշինն իր ոտքին տակն առնել կմտածէ . երբ կտեսնէ Ամբիկացին՝ իր պարտեղին մէջ տնկածն իր ձեռքը կփրցնէ , Անգղիացին՝ իր աշխատութեամբը դնած հաւուն ձուռն , ինքը կուտէ , Գաղղիացին , Գերմանացին , իրենց կու-վին կաթն ու արածած ոչխարին միսն իրենք կվայելեն . երբ մէկ խօսքով , կաշխատին վայելելու , և կվայելեն որովհետեւ կաշխատին , (բայց կաշ-խատին դիտութեամբ) , անշուշտ կըսեմ , ինչպէս ես , նոյնպէս ուրիշ . Հայ մ'ալ , ինծի նման ի սրտէ արտասուք պիտի թափէ , տեսնելով իր միւս կողմը բեռնակրութեամբ , կինն , զաւկէ և ծնողքէ հեռու , մութ , խոնաւ Խանէքոս բորբոսեալ անիւնը , կծու սոխով , չոր կամ խմոր հացով մարմիննին փտտեցնող պանդուխտ եղբայրներն : Երբ մաթեմաթիքայի ճիւղին , թուաբանութեան շնորհիւ հաշիւ բռնէ թէ , երկու ամուսիններու իրարմէ հեռու , սիրոյ և կարօտի սրտածմելի հա-ռաչանքներով ապրելու այս եղանակն , ոչ միայն ազգայնոց թիւը կպակսեցնէ , այլ ապրողներուն ալ կեանքը չարաչար կանցնի , և եթէ բարեբաղդութեամբ , պատահի օր մը զիբար գրկելու , արդէն մար-միննին ի հիմանց փտտած ըլլալով , ծնունդ տուած զաւակնին ալ ար-դէն ողջ մեռած համարէ :

Երբ մտածէ թէ Մուշէն՝ Երզնկայ , Երզնկայէն՝ Սեբաստիա , Սեբաստիայէն՝ Կարին , Կարինէն՝ Տրապիզոն , Սամոնէն Վան , Վա-նէն՝ Պօլիս և այլն ճամբորդելու համար , եթէ ձմեռ է , ամառուան սպասել կը պարտաւորի . եթէ ճամբորդելու յարմար եղանակին մէջ կգտնուի , առանց կեանքն ու քսակն վտանդի մէջ դնելու , փոսերու , խրամներու անդունդը , լեռանց ոտքը իյնալով կտոր կտոր ըլլալու , և կամ աւաղակաց ձեռք իյնալով , չարաչար մեռնիլն աչքն առնելու , անկարելի է որ քայլ մ'առնել յանդգնի : Երբ կտեսնէ (միշտ Հայը) որ Բզզին մէկ մասն ալ բոլոր տարին , մանաւանդ ամառը , կայնած , հոտած ջուրերէն , փողոցներուն անաքբութենէն , մէղ և կղկղաք ամենայն աղատութեամբ բնակած տուններնուն առջևէն ճամբորդելէն և ասոնց նման անհամար աղբիւրներէ ծնունդ առած մշտնջենաւոր բն-

հայ-կաթարուին, մարմինն կռնի ու կհալն անդալաբար :

Երբ կմտածէ մանաւանդ թէ, մէկ արիւն, մէկ սիրտ ունեցող իր սիրելի եղբայր մէկ մասը Բաբելոն, մէկ մասը Վաւիլէն անուններով, մեծ դժբաղդութեամբ իրարմէ կըատուին, առանց զատուիլ ուղելու . իրար կնախատեն, մէկզմէկու յառաջադիմութեանց արգելքներ կտեղծեն, առանց գէշութիւն ընելու նպատակի :

Երբ կխորհի թէ քաղաքական բաժանմամբ ալ մէկ մասն Տաճկաստան, մեծ ձիւղ մը Ռուսաստան, կտոր մը Պարսկաստան, փշոնք մը Կալիթա, փսոր մը Պաթալիա կգտնուի . մէկ խօսքով աշխարհիս որ ծայրն երթաս, թէ նոր և թէ հին մասին մէջ, ուր որ բնակչօք քաղաք մը կայ, հոն անշուշտ էայ մ'ալ պիտի ըլլայ . բայց դժբաղդաբար այն քաղաքներն աւելի քիչ կան, կամ բնաչիւն, ուր որ պէտք էր աւելի շատ գտնուիլ :

Երբ կդիտէ թէ մի և նոյն քաղքին մէկ թաղին Եկեղեցականք և Եշխարհականք բաժանումներ կտեղծեն, Պօլիս կամ Վաւառս, երբ Տ. Գրիգորը՝ Տ. Մարկոսը, Տ. Մարկոսը՝ Տ. Կարապետը, Տ. Կարապետը՝ Տ. Յովհաննէսն, և այլն կհալածէ . երբ Աշխարհայեցիք և Եկեղեցիք Մահալէքիք փոխանակ մէկ թաղ ըլլալու, երկուքի կբաժնուին, Վաւիլոնիւնքն ու Երեւանքն իրենց նիհարութեամբն անօրնակն թողով . երբ Պալատն ու Վարակեօմիւնէ՛ իրարմէ զատուելէ դո՛հ չըլլալէն զատ, իրարու թշնամի եղած կմաքառին . երբ մի և նոյն դժտութիւնները կտեսնուին նաև Վաւառս . երբ կտեսնէ թէ Լաւոյնորդք քիչ շատ գիրնալէն ետքը կթողուն թեմերնին, կդառնան տուներնին հոգնութիւն աւնելու մտօք, կարծես թէ գտնուած տեղերնին ժամ մը հանգիստ չունենին . երբ կտեսնէ թէ Վասատուք չեն աւելնար, եղածները կծերանան, ծերութիւննին յետին թշուառութեան մէջ կանցնին, Վարոցները փոխանակ աւելնալու կպակսին, մէկը կշինէ, միւսը կփլցնէ, և այլն . և վերջապէս կդիտէ թէ Եղգայիւնք ընդհանրապէս կապրին, կաշխատին ու կլաօտակին առանց արհեստի և դիտութեան . կամուսնանան աղքատութիւնն աւելցնելու, թշուառաց թիւը բազմապատկելու, չեն ամուսնանար ազատ դերութիւն վայելելու, կէս գիշերուն կարթննան բոցերու մէջ, մերկ ու պոպկի հազիւ ինքզինքնին փողոց ձգելու, կիսմէն օղին ցաւերնին, ֆլամին մոռնալու, կիսմէն կնիկնին ծեծելու (չորնալու ձեռքեր), կիսմէն չաշխատելու, կիսմէն հիւանդ ըլլալու, կիսմէն պարտաւորութիւններնին մոռնալու, պարտքերնին մոռնալով կըլլան ծոյլ, ծուլութեամբ, գինովութեամբ և աղքատութեամբ, ազիտութիւնն աւելի կարմատանայ, կապրին տգէտ, զի կծնին տգէտ :

Շարունակելի :

Տէրութիւն , Գաւառներու-թիւն . 18,000 000 դրամ-է քէ-ր մը . Կէն ,
Գիրտ , Օրագիր և Թանգարան :

Չպիտի հետեւիմ այն պատմաբանին , որ Հերքիւլէսը գովելու նը-
պատակաւ , դրած հատորներուն համար , Իմաստունէն ընդունած հե-
տեւեալ պատասխանէն աղատ մնալու , որ ըսած է թէ , Էնչ պէտք
է այդպէս գովեստ , քանի որ զանի անարգող-ւիտ : Ուստի ես ալ փոխանակ
դիւրիւմ-թիւնը պարտաւելու , զի գովող չկայ , աւելի օգտակար կտես-
նեմ դիւրիւմ-թիւն գէշութիւնները քննել , և բաղդատել զանոնք
դաստիարակութեան ըրածներուն հետ . զի ալ ամէն Հայ , եթէ ոչ
ուսումնական , գէթ ուսումնասէր ըլլալով , աղէկ համոզուած է թէ ,
որչափ անհրաժեշտ է հասարակաց կրթութիւնը :

Իողոր Լղգաց ապագայն ապահովցնող այս բարձր խնդիրն ա-
մէն խղճերու մէջ լուծուած է . զի ալ սկսեալ մէջ ալ , Հայքս ,
համոզուել թէ այսպիսի ժամանակի մէջ ընդհանուրին դաստիարակու-
թիւնը պանիր հացէն աւելի պէտք է . անցանք այն ժամանակն որ քե-
րականութիւն գիտցողը մատուլ կցուցնէին . գոհութիւն Լստուածոյ ,
և հազար փառք , հիմնադրաց Բնձնուէր Բնկերութեան , որ այսօր
Ներկող Բքեդիկներու , Փափաղեաններու և Քրիստոստուրեաններու
Հնորհիւ , ասոնց և ասոնց նմաններու անխոնջ աշխատութեամբ , մեր
բռնանկիր և ուրիշ խեղճ եղբայրները կսկսին իրենց կնօջ , զաւակաց ,
բնտանեաց և բարեկամաց նամակներն իրենք իրենց ձեռքը գրել .
եթէ Հայոց պատմութիւնն աշխարհիս առջև պարծենալու գլուխ մը
դիտի ունենայ , այն է Բնձնուէր Բնկերութիւնը . զի արդարեւ եթէ
մեր թուներն , Լղգային պատմութիւնը կարգաւ պիտի լան Կիկողոս
Աթոռիկոսներու , զանազան Պատրիարքներու , բաղմութիւ ժողովականաց
վարքերուն վրայ , պիտի մտնէ թարուին անշուշտ շատ մը անպտուղ ընկե-
րութեանց հետ , Բնձնուէր , Բնկերացարաց ընկերութեանց աղ-
գաշէն դործներն աչքէ անցնելով . անշուշտ մեր թուները չպիտի հա-
ւատան թէ Ենչպէս , չէ թէ միայն Կաղլիարէն , այլ Ուսուներէն չգիտ-
ցող Բքեպիսկոպոստունք կյանդգներն Աթոռիկոսական աթոռը բաղ-
մելու . զի ճշմարտագէտ խօսելով , այսպիսի ժամանակի մէջ միայն
Հայերէն գիտցող Աղեր մը արժանի չէ ոչ Պատրիարք , ոչ Աթոռի-
կոս և ոչ Բռնորդ ըլլալու . քանի որ Պատրիարք մը Պօլիս պիտի
բնակի , քանի որ ստիպեալ է թէ քաղաքավարութեամբ և թէ քաղա-
քականութեամբ , այսօր Բ . Ղուսն Ասեմ . Ըլի Փաշային , վաղը
Պաղլիոյ , միւս օրն Բնդղիոյ , պէտք եղած ատեն Խաշիոյ Գետական-
ներուն հետ տեսութիւն ընել . անհրաժեշտ է որ դիտեալ թէ Կաղ-

ղիարէն , թէ Բնդղիարէն և թէ Խտալերէն . գէթ Վաղղիարէն մը
գիտնայ , որով կարենայ խօսիլ ամէն Վեսպանաց հետ . ինչու չգիտնայ
Տաճկերէն , քանի որ () սմանեան երկիր ըսելով , մեր երկիրը կիմա-
նանք . նա մեր հայրը , մենք նորա որդիքն ենք . — նոյնպէս Վաթիգի-
կոս մը , որ ստիպեալ է աւանդութեամբ Առուսիա նստիլ , անհրա-
ժեշտ է Առուսերէն լեզուին տեղեակ ըլլալ : Եթէ ըսող գտնուի թէ
Թարգմաններով կրնայ լինել այս պակասը , ասոր սա պատասխանը
կուտամ թէ անշուշտ տարբերութիւն մը կայ . բայց կնիմանի երկու
անգամայնջնեակ , մէկը հարուստ և միւսն աղքատ . աղքատը կստիպ-
ուի մինչև ցմահ սենեակը մնալ . իսկ հարուստն ստակին ուժովը կըր-
նայ ամէն տեղ երթալ , ունեցած կառքերուն և ծառաներուն միջոցաւ .
բայց եթէ պատահի որ ձիերը կատղին կամ կառքը կոտրի , ծառաները
չհասած ինքն ալ կառքին հետ կիտրտակի : Երբ Բզդայիններէն ու-
մանք Պարիզ կուգային առանց Վաղղիարէն գիտնալու , մեղ ծանօթ ե-
ղողներուն կարելի եղածին չափ պէտք եղածը կ'ըմարգմանէինք . բայց
այսու ամենայնիւ շատերուն տխուր հառաչանքները չեմ կրնար մոռնալ ,
զի որչափ որ Թարգմանող մը ունենայ , միշտ կ'ենդանայ : այս ճշմար-
տութիւն մ'է , որ մէկը չկրնար ուրանալ . ըսածս ցաւալի և տխուր է ,
բայց այսպէս է . ուստի փոխանակ այս կամ այն Բքքեպիսկոպոսն
ընտրելու համար ունայն վէճերով և կռիւներով ժամանակնիս անց-
նելու , աւելի շահաւոր է , որ եւ մէկն ընտրել , ու նստեցնել իր տեղն ,
բայց միւս կողմանէ ջանալ օրինաւոր և պէտք եղած յարմար կղե-
րականներ հասցնել . պէտք չէ որ հիմակուաններէն ոմանք անարդենք
ու բամբասենք . զի ամէնքն ալ մի և նոյն դպրոցի աշակերտք են , ա-
մենքն ալ մերն են . չեմ ուզեր այս մասին բոլոր դժացածս գրի առ-
նել , զի անօգուտ է . աւելի օգտակար է , ապագային նոր Եպիսկո-
պոսներ , ընտիր կղերներ ինչպէս կրնանք ունենալուն վրայ խօսիլ .
ուստի շարունակենք մեր խօսքը : Սոռնանք , կաղաչեմ , այն օրերն ,
որ երկու Հայ իրարմէ զատուիլ կ'սորհէին , ազգային ոչինչ վէճերու
առթիւ . Թող իբր զբօսանք կարդան մեր Թոռները , մեր անցուցած
այս տխուր վիճակներն . ինչպէս կ'կարդան Վաղղիացիք , Պօլիւէյի
Եզկիպտացուց վրայ գրածներն , որ կ'պատմէ թէ « Եզկիպտացիք սերնդէ
սերունդ և ժառանգաբար կ'ածիլուէին ու արիւն կ'առնէին » : Եսոր
այնպէս չէ . այսօր խղճով և սրտով լուսաւորեալ զուրկներն , Բզ-
գաց մէջ տարբերութիւնն ոչ թէ Վաղղիացի , Բնդղիացի կամ Հայ ա-
նուններու մէջ կ'տեսնեն , այլ դաստիարակութեան , և միայն դաստի-
արակութեան մէջ : Եղևարհիս մէջ ամէն մարդ , Չինացի , Բփրիկէցի ,
Եմերիկացի կամ Հայ , հարուստ կամ աղքատ , կրթեալ կամ վայ-

րենի ծնած է և ոլիտի ծնի, հաւասար աստիճանաւ, Արեգակին կեն-
սատու լոյսն ու տաքութիւնը վայելելու, Արեգակնային վրայ բնակելու,
ուր ծնած է և կծնի զանի մշակելու, աշխատելու, աշխատութեամբ
իր կեանքը շահելու. բայց ծնելն այնքան դժուար չէ, որչափ է այս
ապրելու աշխարհիս մէջ իր բաժինն եղող հողին տէրն ըլլալն. այս
է ահա խնդրոյն դժուարութիւնը, զի մարդս ծնած չէ, բեռնակիր ըլ-
լալու, ինչպէս Հայոց շատերն, ոչ ի բանտ դարձահոտութեան չարա-
չար մեռնելու, ինչպէս Սիրիայէլ Ալեքանդեանց, և ոչ իբրեւ վայ-
րենի, անմշակ անտառաց մէջ իր կեանքն անցնելու, իբրեւ ընկեր ան-
տառային վայրի անասնոց, ինչպէս են միլիօններով վայրենի ժողովուրդք
հին և նոր աշխարհաց:

Բայց ամէն մարդ, իրեն բաժնին ինկած տեղը վայելելու համար,
պէտք է զանի ձեռք ձգելու միջոցները դիւրացնել և սովորիլ. ահա
այս է առաջին պատճառ ամէն Ազգաց համար դաստիարակութեան ընդ-
հանրանալուն:

Անդհանուրին դաստիարակութենէն ծնունդ առած աղէկութիւնը
միայն այս չէ. դաստիարակութիւնը կարեւոր է նաև մարդիկ կամ ըն-
կերութիւնը բարոյականացնելու. այն որ տգէտ է, ինքն իր կրից և ուրիշ-
ներուն գործիք կը ըլլայ. իսկ այն որ դաստիարակեալ է, աւելի կրնայ
դիմանալ այս աշխարհիս շատ անգամ մեծն կախումն չունեցող ձա-
խորդութեանց. այսու ամենայնիւ չեմ կրնար ուրանալ թէ տգէտ մը,
միանգամայն խիստ պարկեշտ կրնայ ըլլալ. բայց ինչ որ ալ ըլլայ,
դաստիարակութիւնը միշտ գովելի է: Աթէ Խօն-Խօն, Գիտնայի կամ
որ և է զօսարանի մը մէջ, անտեսանելի ձեռք մը, օղիին դաւաթին
վրայ գրէր, Բոյն, քանիներ զանի չպիտի խմէին. զի որչափ ալ տգէտ
ըլլայ մէկը, չուզեր ինքզինքը թունաւորել. ահա քիչ մը բան դիտ-
ցողը, մանաւանդ դաստիարակեալ մարդը միայն դիտէ, և կրնայ հա-
մոզմամբ գիտնալ թէ օղին և ուրիշ տեսակ ոգելից ըմպելիքները Բոյն
են. տգէտը չգիտնալով օղին թոյն ըլլալը, կկլէ զանի, կլելլով
միանգամայն հիւանդութեանց աղբիւրն, ինքզինքը, փտիուկ ամուսինն
ու անուշիկ զաւկներն ալ միատեղ կթունաւորէ: Սիրելի Անթրոպոլո-
մի՛ բամբասեր զիս, այս առաջին թիւն, օղիով կամ թոյնով սկսե-
լուս, զի մէկ կողմանէ քիչ մը բժիշկ ըլլալուս, միւս կողմանէ ալ,
որչափ որ Փարիզ էի, բայց թէ Վաւառս, Իզմիր, կամ Պոլիս, Լանկայի,
Բերայի, Սամաթիոյ, Բուսիւտարու եայլն եայլն խղճութիւնները, մե-
խանանքը և կամ ոսկեղօծ հայելիներով զարդարուած զօսարան
(փոծչարիւ)ներն երթեկող ազգային եղբայրներս աչքիս առջև բե-
րելով, չէի կրնար ինքզինքս բռնել, զի առաջուց գիտնալով համոզ-

ուած էի թէ , օր մը եթէ Հայու մէջ ալ բժշկութեամբ պարապիմ ,
խնամելիք հիւանդացս մեծագոյն մասը , չըսեմ ամէնքը , գլխաւորէն ,
այլեւս եղանակը չգիտնալէ , կամ ապօրինաւոր ամուսնութենէ և այլն ,
մէկ խօսքով տգիտութենէ ծնունդ առած փոտաւորներ որոնք ըլլան ,
ինչպէս են նաեւ Պարիզ , Ղնտոն և այլն : Հատ աշխատեցայ և մինչև
ցկեանս պիտի աշխատիմ , որ և է հիւանդի մը քով կանչուած ա-
տենս , օգտակար ըլլալու չափ արհեստս կատարելագործել . այսու ամե-
նայնիս սկզբունքս է , և որով պիտի մեռնիմ , առողջապահութեան բժիշկ
ըլլալ . այս սկզբունքը նոր է , զոր կաշխատիմ բոլոր ազգաց մէջ տա-
րածել , և որոյ համար համարձակեցայ Պաղղիարէն մէկ դործ մը հը-
րատարակել քիչ տոնէ առաջ . ըստ իս , և բոլոր խիղճ և սիրտ ունեցող
բժշկաց համար , աւելի նախապատիւ պիտի համարիմ ընկերիս առող-
ջութիւնը պահել , քան թէ նորա հիւանդութիւնը բժշկել :

Այս առիթըրը դրելու տալենս , մեծ գիւտ մ'ըրի , զորս հաղոր-
դելու համար ոչ փոխարինութիւն , և ոչ առանձնաշնորհումս պիտի
պահանջեմ , միայն ազգայնոց ուշադրութիւնն ինձ անգին փոխարինութիւն
մը կրնայ ըլլալ . ուշադրութիւն մը , որ ոչ միայն զիս կ'մտնարէ ,
այլ ազգային աղքատութիւնը կ'իարատի , Ազգին բոլոր պարտքերը
մէկ քանի օրերու մէջ վճարուելէն ետքը , Պարիզի , Ղնտոնի , Վեր-
մանիոյ և Լինքոլնի Մշխարհին , մեծն Ամերիկոյ մէջ մէկ քանի գի-
շերօթիկ դպրոցներ կրնանք ունենալ : Պիտիս արգիւնքը խիստ մեծ է ,
բայց գործադրութիւնը խիստ դուրին : Ահա գիւտս . —

Պօլսեցի ըլլալովս , աղէկ գիտեմ թէ , ամէն օր Պօլսոյ , իր շրջ-
ջականերովը , Իզմիրի , Տրապիզոնի , Ռուսիոյ և այլն , մէջ գտնուող
ազգայինք , ամէն օր իրարու վրայ քսանական փարայ կ'ծախսեն , օղին
կամ ուրիշ տեսակ ոգելից ըմպելիքներու , խոյնիւր , համար . գի-
ցուք թէ 100,000 Հայ միայն գտնուին ինքզինքնին թունաւորելու
սովորութիւն ունեցող . ուստի ամէն մէկին քսանական փարան փո-
խանակ գինեպանին տալու , սնտուկի մը մէջ դնենք , մէկ օրը կրնէ
50,000 զրուշ , մէկ ամիսն 1,500,000 զրուշ և միայն մէկ տարուան
մէջ 18,000,000 զրուշ : Կհարցնեմ թէ այսօր ազգերնիս որչափ
պարտք ունի . եթէ չեմ սխալիր , երկու միլիօնէն աւելի չեւեր . թող
ըլլայ 8,000,000 , զայն վճարելէ ետքը դարձեալ կ'մնայ 10,00,000
զրուշ կամ 5,000,000 ֆրանք . որ եթէ Վաղղիոյ , Միզղիոյ կամ
Ամերիկոյ պանքաներէն մէկուն մէջ դնենք , տարին 200,000 ֆրանք , կամ
1,000,000 զրուշ շահ կըսեր . այսքան շահով ոչ միայն Պարիզի ,
այլ նաեւ Միզղիոյ , Վերմանիոյ և Ամերիկոյ մէջ չորս գիշերօթիկ դպրոց
ներ կրնանք ունենալ , ամէն մէկին 50,000 ախան ֆրանք յատկացնելով .

ահա գիւտս • կփափաքիմ՝ տեսնել դործադրութիւնն , որովհետեւ այսպիսի դպրոցներու մեծ կարօտութիւն ունինք , և մանաւանդ որ այս առթիւ Ըղգայինք կաղատեն ինքզինքնին թունաւորելէ , և հետեալ բար բաղմամբիւ հիւանդութիւններէ :

Ա՛հա շահան ինֆլւէնցի , հէ՛մ ինչ-եղանակ , կամ 'Ա՛հ շէշ ետար , նէ՛ խառն :

Երանի թէ Իզմիրի Ըղգայինք առաջնորդ ըլլային նաեւ այս մասին :

Ա՛յ երջապէս , դարձեալ մեր խօսքին գալով , դաստիարակութեան ընդհանրանալուն վերջիչեալ սոյն երկու պատճառներէն զատ երրորդ պատճառ մ'ալ կայ , զոր մօռնալու չէ . այն է աղգային ամէն տեսակ դործերը կառավարողները +ո-է-ն- ընտրել ուղեղնիս , որով ստիպողական է ամէն շայու գրել և կարգալ գիտնալն • այս ճշմարտութիւն մ'է , որ տասն և չորս տարի առաջ , 'Աթաբէկ Պաշա , թէ , " ընդհանրեմքն +ո-է-ն-ը կառավարեալ երբեք մը մէջ , ամէն +աղաթեցի պարտաւորեալ է գրել +ո-է-ն-ը կարգալ գիտնալն , : Քանի որ ամէն շայ իրաւունք ունի աղգային վարչութիւնը կառավարող անձինքն ընտրել , այնպէս ալ ամէն շայ պարտաւորութիւններ ունի կատարելք • բայց ինչպէս կրնանք զանոնք կատարել , երբ չսովորեմք ի՞նչ և ինչպէս ընելիքնիս • այսօր Ըղգին ներկային և ապագային պատասխանատուութիւնն ամէն շայու կվերաբերի , ամէն շայ ստիպեալ է առ անձն , առ ընկերը կամ առ ազգն օգտակար ըլլալու համար պէտք եղած դաստիարակութիւնն առնել :

Տգէտն ամէն բանի կհաւատայ • երեկ չէր ուղեր 'Աիկողոս Վաթիկոնի , այսօր ի • Պրան կգրէ զանի վաւերական ճանչնալը • տգէտն ամէն լսածին կհաւատայ , տգէտն՝ ամենուն ըսածին կհամոզուի • այսօր ոտորագրութիւն կուտայ Տ • Պրիգորը , կամ Տ • Մարտիրոսը իւրեւ յանցանաւոր , քահանայական պաշտօնէ զրկելու • հետեւեալ օրը երկրորդ ոտորագրութիւն մ'ալ կուտայ , զանի վերստին հաստատելու , առանց համոզուած ըլլալու թէ արդեօք , իրաւ յանցանաւոր էր թէ ոչ . . .

Ի՞նչ է տգիտութիւն , եթէ ոչ թշուառութիւն հոգւոյ : Մեծ աղքատութիւն , որ և աղբիւր ամէն տեսակ գէշութեանց , դողութեան , անառակութեան , մարդասպանութեան , աղբիւրանհամար հիւանդութեանց , ժանտախտի , քոլէրայի , սրժմայի • պաշտպան բանտերու և դատաստանատնոցնաց չէ թէ թերթս , այլ հատորներ չբաւեր , տգիտութեան ցաւալի հետեւութեանց ցուցակը տալու • բայց կաղաչեմ , շայեր , ինչպէս կրնէ Վեսարացի Ըրգոյ Փանոսեանը , մտածենք քիչ մը վիճակնուս , ինքզինքնուս վրայ • Ըղգին մեծագոյն մասին վրայ առանց

խոշորացոյցի գիտող ուշագիտ աչք մը թ'նչ կտեսնէ , ելծէ ոչ անտարբերութիւն , բնաւ նախատեսութիւն ու ոչ հեռատեսութիւն , այլ մանաւանդ ծուլութիւն , մէկ բառով տգիտութիւն :

Տֆէրոս-թիւն՝ որ մոռցնել տուած է և կուտայ , ընտանեկան ամէն տեսակ պարտաւորութիւնները : Տֆէրոս-թիւն՝ որ առաջնորդ եղած է աղգային զանազան բաժանմանց : Տֆէրոս-թիւն՝ որ ոչ միայն հիւանդ երնէ , այլ և կիճացնէ սերունդը : Տֆէրոս-թիւն՝ որով մարդիկ անկարող կըլլան զաւակնին , կիներնին սիրելու և խնամելու : Տֆէրոս-թիւն՝ մտաց լոյսը չուսաւորեր , ինչպէս կանթեղի մը լոյսը , սենեակին լոյս չտար , երբ մախով պատած է : Տֆէրոս-թիւն՝ մարդիկ կասկածոտ կըլլան , իրենք իրենց և ուրիշներուն վրայ վստահութիւն չեն ունենար . որով կըլլան խաբեբայ , ստախոս և վատ : Տֆէրոս-թիւն՝ որ առանց ընտրութեան ամենէն վնասակար զբօսանալ առաջնորդ կըլլայ . վերջապէս Գֆէրոս-թիւնն է որ պատմութեան , արհեստից , գիտութեանց , մարդոց մեծութիւնն ու պատիւն եղող ու հաստատող ամէն տեսակ գիտաց , և մանաւանդ Մանակարողին ստեղծագործութեանց օգուան ու գեղեցկութիւնը կըրճածէ :

Տֆէրոս-թիւն , ինչպէս շատ աղգերու , նաև մեր Մղգին , ընդհանրութեան մէկ մեծ վէրքն ըլլալով , այնպէս մէկ քանի վերաբոյժներով բժշկուելիք գործ չէ . ընդհանուրին տգիտութիւնը ընդհանուրին կամօքն ու միութեամբը միայն կրնայ բժշկուել . մայրերնիս , քոյրերնիս և աղջկաներնիս ալ մեզ հետ աշխատելու են , զի դաստիարակութեան գալով , մէկ մօրն ըրածն , ինծի նման 100 աւոր Հայեր չենք կրնար ընել : Գարերէ ի վեր , մարդկութեան պատմութեան մէջ արձանադրեալ ամէն մեծագործութիւնք կ'ընէ Կոստան . հայրը չեղելով կտուղեցնէ , իսկ մայրը շոյելով ; գգուելով ու անուշիկ համբոյրներով . զի կ'ինն իր կազմուածքովը բոլորովն վախկութիւն է , և սիրելու համար ստեղծուած . Ինքքոն Մերիկոյ գերութիւնը ջնջեց . իսկ մարդկութեան պատիւն ոտքի տակ առնող գերութեան վատ սկզբունքն աշխարհէս ջնջել առաջարկողն եղաւ առաջին անգամ կ'ին մը : Սպանիա , երբեմն աշխարհիս առաջին հարուստ դաւառը , մարեցաւ , Սպանուհեաց շոյալութեամբն . իսկ Գերմանիա կ'հարստանայ ամէն օր , Գերմանուհեաց անտեսութեամբը : Հռովմ , Միթէնք , որ պատմութեան հատորներ բաւական չեն ասոնց մեծութիւնները պարունակելու , աշխարհիս տէր ըլլալէն ետքը կ'իծանան . զի եթէ զինուորական յառաջադիմութիւնը թշնամեւոյն բերդերը կ'իլցնէ , կանաքի զեղխութիւնն արգելք կըլլայ , զանոնք նորէն կանգնելու :

Մղգաց , ընտանեաց կամ անհատի մը հարուստ կամ աղքատ ,

երջանիկ կամ թշուառ ըլլալուն բուն իսկ պատճառն եթէ փնտռես , միշտ կ'ընդ պիտի գտնես , ինչպէս նաեւ տղիտութեան և դաստիարակութեան :

Խեղճ Մարիկո , ոչ դրեւ գիտեր և ոչ կարդալ . բայց չգիտեմ ի՞նչ դպացմամբ , ամէն բանէ կ'ըրկուէր , տարին անգամ մը շինելիք պատճառ էնիւրիէն ալ , ծառայութիւն ընելն ալ աչքն առած էր , մեր Թուղթին ու գրին ստակը ճարելու : Ենուշիկ Մարիկո , անշուշտ եթէ ողջ ըլլայիր , պիտի մտնի Թարուէր այս տողերս քովիկդ նստած կարգաւոր , գիտեմ որ պիտի վարձատրէիր զիս սովորական անարատ համբոյրներովդ , զիս աւելի պիտի քաջալերէիր , ու յորդորէիր աւելի աշխուժութեամբ աշխատելու . բայց հիմայ , աւաղ , դառն արտասուք կ'մտնեմ , կուլամ բայց չեմ տկարանար , յաւիտենական պարտքս չլճարելու վստով , կապրիմ յիշատակաւդ , քու այս և ասոր նման բարոյական մեծ դասերդ Եղգայնոցս հաղորդելու :

Էտեւեալ պատմութիւնն ալ յառաջ կ'ըրեմ , զի կ'հաստատէ թէ կ'ընն ի՞նչ մեծ աղբեցութիւն ունի աղգաց յառաջողմութեան : Ք . Քոլումպոս , Լմերիկոյ գիւտը ընելէն շատ տարիներ առաջ , հիւսիսային բևեռը գտնուող մէկ քանի ժողովուրդք , Լմերիկոյ բարեխառն սահմաններուն մէջ դադրած էին , որոնցմէ միայն մէկուն աւանդութիւնը , պատմութեան մէջ այսպէս կ'յիշատակուի :

« Երկիր Խաւարեւոյ անուն կ'ըլլայ մըմէջ մէկ քանի հարիւր ընտանիքներ կապրէին , ուր Երկիրը միշտ ամպոտ , Բրեւ բնաւ հորիզոնին վրայ չէր տեսնուեր . Երկիրը միշտ սառու ծածկուած , անասուններուն սնանելու խոտ չէր տար . բնակիչք կապրէին փոկք կոշուած անասնոց միսով , կ'հագուէին ասնոց մորթով , կանթեղնուն լոյսն ալ դարձեալ սոյն անասնոց իւղէն կ'ճարէին : Յուրան , անթութիւնն ու գիշերը , մշտնջենապէս կտրեն Երկրագնտիս այս սառուցեալ անապատային դաւառաց մէջ :

Օրին մէկն , բնակիչներէն մէկ քանին , բնական դրամամբ , կըմտած են թէ աշխարհիս ամէն կողմն այսպէս տխուր չկրնար ըլլալ . այսպէս խորհելով ճամբայ կ'երեն աւելի երջանիկ երկիր մը գտնելու յուսով :

Ինթի մակոյկի մը մէջ նստած , մահն աչքերինն առած , հազար ու մէկ վտանգներէ , սոսկալի փոթորիկներէ աղատելով , Լմերիկոյ եղբրքները խաղաղ խորջի մը մէջ հազու ինքզինքնին կնեան :

Եղանակն ամառ ըլլալուն , ելած տեղերնուն վրայ , Բրեւ ամենայն առատութեամբ իր լոյսն ու տաքութիւնը սփռած էր , Երկիրն իր կանանչներովը կծիծաղէր . քիչ մ'ալ յառաջ երթալով , մեծ զար-

մայմամբ, առջևնին անտառ մը կեղէն, ահագին ծառերով, որոյ ճիւղերը, պտղոց առատութենէն հոգնած, դէպի հոլը կ'ուէին, ազատեցէք մեզ մեր բեռերէն, կաղաչէին, կ'սուային. անշուշտ, անոնք ալ ինծի պէս չտես մարդիկ, բնութիւնն այսպէս հարուստ տեսնելով, իծնէ մինչև այն օրը սրտերնուն մէջ բանտարկեալ ուրախութեան, մեծ զարմացման, յափշտակութեան աղաղակներնին դուրս կ'սլոթեան. քիչ մը հանգարտելով կուստեն յետ այնորիկ իրենց բնակութիւնը հոն հաստատել. կսկսին նախ հիւղեր շինել, հետզհետէ ձուկ բռնելու, թռչուն որսալու գործիքներ հնարել և այլն. խեղճերն իրենց երազին մէջն անգամ չէին երեակայեր, այսպէս դիւրութեամբ և երջանիկ ապրելու կարելիութիւնը:

Սակայն քիչ ժամանակէն ետքը, ասոնցմէ երեքը կսկսին տխրանալ. ընկերներէն ոմանք, ասոնց տխրութեան պատճառը հասկնալ ուզելով, — Ինչո՞ւ համար, կհարցնեն, ուրախութիւննիդ տխրութեան փոխուեցաւ. ի՞նչ կ'սկսի մեր երջանկութեանը. կամ թէ նորէն, Խաւարեաց Երկիրը, թշուառութեան և տխրութեան մէջ դառնալ կ'իտախբիք: — Ոչ, կ'պատասխանեն երեքը միարեան. բնաւ չենք ուզիր դառնալ հոն, սակայն կըսեն, հայրենիք մ'որչափ տրտուր ու թշուառ ալ ըլլայ, այսու ամենայնիւ, մարդուս սրտին մէջ միշտ անուշ յիշատակ մը կ'թողու. տխուր ենք, մտածելով որ մենք հոս ամենքնիս ալ Երկրից և Երկրի ամէն տեսակ բարիքներն ամենայն առատութեամբ կ'սկսենք. կ'ապրինք երջանիկ ու ապահով, սակայն անդին մեր ազգականները, բարեկամները, մեր ընկերները կ'առնջուին միշտ, ինչպէս մենք երբեմն. զրկուած են անոնք ամէն ան վայելքներէն, որ մենք ունինք պէտք եղածէն աւելի. կ'զգանք թէ մինչև որ չերթանք հոն, անոնց ամէն ալ հոս բերելու, մենք վայրկեան մ'երջանիկ չլիտի կարենանք ըլլալ (ի՞նչ պաշտելի սիրտեր): Ես խօսքերուն վրայ ունկնդիրը կսկսին ծաղրել, ու կըսեն. — Գարձէք, դարձէք, եթէ այս է փափաքնիդ, բայց համոզուած եղիք թէ անոնցմէ և ոչ մէկը ձեր ըսածին պիտի հաւատայ. անոնք որ ոչ կամք և ոչ քաջութիւն ունեցան մեզ հետ ինքզինքնին վտանգի մէջ դնելու, չլիտի հաճին նաև ձեզ հետ ընկերանալով հոս գալու:

Բայց երեքն այս պատասխանին վրայ դիտաւորութիւննին դարձեալ չփոխած, մրակամ և միախորհուրդ, մակոյկնին նստելով, վերջապէս կհասնին այն սառուցեալ տխուր կղզին: Երգարև կղզեցիք չեն հաւատար ինչ որ ասոնք կ'պատմեն, հետերնին տարած կանանչ տերեւներն ու գոյնզգոյն թռչուններն ամենուն ցուցնելով. աս ամէն բաներուն դարձեալ անտարբեր մնալով հետեւեալը կ'պատասխանեն թէ, — Ընտ ուշ

է . զի խեղճերն ալ սուլած էին , խաւարին մէջ շարունակ սորուց աղ-
րիւ . ցրտով և անօթութեամբ րօրրօրովին թմրած ու վատթարացած ,
անտարբեր եղած էին ու ընաւ չէին ուզեր անձերնին զանազան վտանգ-
ներու մէջ դնելով տեղափոխել կամ դաղթել :

Այս տխուր պատասխանին վրայ , երեքները կորոշեն միայն կա-
նանց աւելի զգայուն սրտերուն դիմելու և կըսեն անոնց , — Մտածեցէք ,
տիկնայք , ձեր զաւակները . զթացէք անոնց , չէք տեսներ թէ ի՞նչ
թշուառութեան դատապարտեալ են . չէք փափաքիր զանոնք անօթու-
թենէ և մշտնջենաւոր ցրտէ ազատել . հաւատացէք մեր ըսածներուն ,
ի՞նչ շահ ունինք ձեզ խաբելէն , մեր խիղճն ու սիրտը միայն կրկին
մեզ հոս բերաւ . մեր փափաքն է , ձեզ և ձեր որդիքն այս տխուր
երկրէն ազատել . համոզեցէք ձեր ամուսինները , յորդորեցէք զա-
ւակներնիդ , և մի՛ թողուք մեզ առանձին դառնալու . եկէք , եկէք
մեզ հետ լոյսին մէջ երթանք . —

Արդարեւ այս խօսքերուն վրայ , մայրերն ոչ միայն արդելք չցու-
ցուցին , կըսէ պատմադիրն , այլ ուրախութեան արտասուօք ընդունե-
ցին , ու քիչ օրէն պատրաստուելով ճամբայ ելան երջանկու-
թեան երկիրը դաղթելու : Մնացին հոն , միայն յամառներն , ամենէն
ծերերը , կոյրերը , ծոյլերը , իրենք իրենց կենաց թշնամի եղողները .
նման՝ կենաց մեծ մասը խաւար բանտերու անկիւնն անցընողներուն ,
որք չեն ուզեր ալ բանտէն դուրս ելլել , երբ պաշտութեան պայմա-
նաժամէ հասած , ոտից շղթայները քակելով բանտին դռները բաց-
ուած զանոնք ազատ թողելու օրն կըհասնի : Այս է ահա մարդ-
կութեան պատմութիւնն . ամէն մարդ տգէտ ծնած է , և խաւարի մէջ .
բայց անոնք որ բարեբախտութիւն կունենան իրենց խաւարէն ազատե-
լով լուսոյ մէջ ապրիլ , պէտք չէ որ մոռնան նոյն խաւարին մէջ մեծ
դժբաղդութեամբ ապրող եղբայրներնին : Հոն դիմելու է մայրերու ուղ-
ղակի , ըսելով անոնց՝ Այլէք առիկի , արթնցէք , խաւարը լուսոյ պակասու-
թիւնն է և անընական : Համոզուած ըլլանք , որ զմեզ համարուելով
պիտի երթան ուր որ ուզենք , արիւնոյնին ու կենսատու կաթոնին
մեռցած զաւակներնին մօտակցելով :

Ղարձեալ շարունակենք մեր խօսքը դաստիարակութեան վրայ :

Տղայ մը մէկ քանի տարի դպրոց երթալով , դաստիարակուած
չհամարուիր . անկանոն բայերը սոխակի պէս խոնարհելը սովորելով
դաստիարակուած չըլլար . ուղ՝ աշխարհ , սեռ՝ աշխարհի , լաւ , բայց
ի՞նչ է աշխարհ , ահա այս պէտք է գիտնալ . — “ծնել , բային կա-
տարեալն է “ծնայ” , բայց ի՞նչ հաճար . “ապրեցայ” բառը “ապ-
րիլ , բային կատարեալ եղակի առաջին դէմքն է . բայց ի՞նչպէս ապ-

բեցար . ահա խնդիրներ որոնց վրայ ուրիշ առթիւ խօսիլ խոստանալով , կրօնմ' թէ հօլովել , խոնարհել , լուծել և վերլուծել , բոլոր ասոնք գործիք են դաստիարակուելու . — ասոնք սովորելով , որք անհրաժեշտ են , դպրոցէն զատուած , շուկայ ելած օրէն կսկսի նոր դաստիարակութիւնը , պէտք է այնուհետեւ կարգալ և կարգալ միշտ :

Ազգաց ամենէն հարուստներն ու յառաջագէմներն ամենէն աւելի կարգացող , գիշեր ու ցերեկ կարգացող աղգերն են , որոնց զլուսն է Ամերիկա :

Ս'օնթէսքիէօ , յԱնգղիա բրած ճամբորդութեան պատմութեան մէջ կրսէ թէ , ամէն տեսածներէն , ամենէն աւելի զարմանք պատճառող կէտն եղաւ իրեն , Անտոնի մէջ , մինչև տանիսներուն վրայ օրագիր կարգացողներ տեսնելն . այս տեսնելով կգուշակէր Անգղիացւոց պաշտօնեաներուն յատկութիւնն ու քաղաքականութիւնը . զարմանքէն յաիշտակուած կպօռայ , այս է՝ $1 + 1 = 2$, որ մինչև Գալիլէոյ ժամանակներ չէր հասկացուած : Այնտեղ այս աստիճան կզարմացներ Ս'օնթէսքիէօ , ինչ պիտի ըլլար զԱմերիկան տեսնելով :

Արդ կուզես գիտնալ թէ աշխարհիս աղգաց մեջէն ո՞ր է ամենէն լուսաւորեալն ու հարուստը , հարցուր թէ ո՞ր աղգն աւելի ընթերցասէր է , կամ ո՞ր աղգն աւելի թուղթ կգործածէ . ինչպէս Ամերիկա , որոյ քաղաքականութեան հիմն է դաստիարակութիւնը : 29,000,000 Ամերիկացւոց սեցուցած թուղթին չափ , բոլոր Գաղղիա և Անգղիա , երկուքը մէկէն , այսինքն 64,000,000 ժողովուրդք , այնչափ թուղթ չեն գործածեր :

Ապուլէյ հռչակաւոր Գաղղիացին կրսէ թէ մէկ Ամերիկացի մը չորս Գաղղիացւոց կարգացածէն աւելի կկարգայ . Մանուէլն ալ թող ըսէ թէ 1,000,000 Հայեր մէկ Ամերիկացւոյ մը չափ ալ չեն կարգար . . . :

Արձանիկ Ամերիկան , այսօր մեծ մտամուրի մէջ է դպրոց , թուղթ գրիչ և գիրք ճարելու . զի դերութիւնը ճնջելով , 4,000,000 գերեալատեց , անոնք որ տարի մ'առաջ գրել կարգալ չգիտէին . բայց Ամերիկացիք առանց շփոթելու , միատեղ գալով , մի սիրտ , մի հոգի , ստորագրութիւն կբանան , դպրոցներ կշինեն , տպարաններու թիւը կը բաղմապատկեն , ամենուն ալ առ հասարակ գրել ու կարգալ սովորեցնելու . համոզուած ըլլալով թէ միայն կարգալ ու գրել սովորեցնելով բարբարոսութիւնը , վայրենութիւնը , գերութիւնը կամ մէկ խօսքով Գալիլէոյ ժամանակէն բոլորովն ընաճինք պիտի ըլլայ , և կըլլայ . Այստեղին որ այսուհետեւ փոխանակութիւն , թնայանքով պատերազմելու , ընկերին արիւնը թափելու , անհամար միլիոններով , բարոյապէս

պատերազմին , այսինքն մամլով , թուղթով ու գրչով . այս ալ պատե-
րազմ մ'է , բայց պատերազմ մը որ ամէն մարդ հաճութեամբ և համոզ-
մամբ զինուոր պիտի գրուի . պատերազմ մը որ փոխանակ արիւն թա-
փելու արիւն պիտի չինէ . փոխանակ մարդոց թիւը քիչցնելու , պիտի
շատցնէ : Եւ գիտես սիրելի լնթերցող , Մերիկացիք ի՞նչ եղանակա-
պէս վայրենիներուն կարդալ սովորելու փափաք կուտան . — օրագիր-
ներ , և միայն օրագիրներ հրատարակելով :

Լմերիկոյ օրագիր մը հետեւեալը կ'սկսուի : Վեռ կարգաւ չգիտ-
ցող սեւ մը , օրագիր մը կարդացող սեին մօտենալով , կ'հարցնէ , —
Ի՞նչ կ'ընեն այդ խոշոր մէջ . Ո՛հ , կ'ստատասանէ կարդացողն , ո՛ր էր
որ գիտնայիր թէ որչափ զօսեցուցիչ է . այս տեսածդ պարզ թուղթ մը
չէ , մէջը շատ մը մարդիկներ կան որ կ'սօսին , խօսանքն էլ եւս աշխ-
տէ . ահա պատասխան մը , որ կարծեմ շատ ճերմակ մարդիկ պիտի
վարանէին տալ :

Եհա , մարդ մը , որ տարի մ'առաջ գերի , այսօր գրքին ի՞նչ
ըլլալը հասկեր է : Որչափ ճերմակներ դեռ չգիտեն թէ ի՞նչ են
գիրք : Լմէն մարդ գիտէ թէ , գիրքն է գիրերով սեցած բաղմամբիւ
թուղթերու միութիւնը . բայց պէտք է գիտնալ թէ ի՞նչ է իր նպա-
տակը : Վրբը ձայն մ'է որ կ'սուի , լեզու մ'է որ կ'սօսի , մենէ
դատուած , մեռած , և կամ օտար երկրի մը մէջ գտնուած մարդու մը
կենդանի միտքն է , մէկ խօսքով հոգի մ'է : Այնպէս , թանգարանի
մը մէջ դիզուած գիրքերն են , եթէ մօրի աջք գիտենք , անցեալ
դարուց , ամէն քաղաքաց , աղագաց , հռչակաւոր տաղանդներու ներ-
կայացուցիչներն , որք պատրաստ են ամէն վայրկեան մեզ խօսելու , սո-
րէցնելու և խիստելու : Մարդիկ կ'մեռնին , պալատները , բերդերը ,
կամուրջները հիմնայատակ կ'ըլլան , բայց գիրքերը կ'մնան միշտ իրրեւ
աւանդ , սերնդէ սերունդ . մարդոց միտքերը կ'ապրին ասոնց միջոցաւ :

Թիֆլիզի վաճառական անուն լրագրոյն մէջ կ'կարդամք Միքայէլ
Վալբանդեանցի մահը , բայց Վալբանդեանց չպիտի մեռնի Հայոց հա-
մար . Հիւսիսափայլներն ողջ պիտի պահեն զանի , որոնց էջերը յա-
ճախ լեցուցած էր . իր դործերը պիտի յիշատակուին , ու պիտի ար-
ձանագրեն զինքը մեր պատմութեան Լղգափրաց ցանկին մէջ :

Պեղճեան շատ դպրոցներ ու հիւանդանոց չինեց , գրեթէ Եզ-
գիս ամէն Եկեղեցեաց մէջ Պեղճեանի ոսկին ու անդամանդը կ'գտնուի .
բայց ասոնց ամէնն ալ իր անունը յաւիտեանս պահել կարող չպիտի
ըլլային , զի չինած դպրոցները կ'հիմնան , կ'փոփոխեն և կ'ալան . տուած
անդամանդներն ու ոսկիները կ'կորսուին ու կ'ողողուին . սակայն երի-
տասարդ Փափաղեան մը (Ստեփանի անունով) պահեց անոր

անունը , և Պեղծեան անունը դարուց ի դարս պիտի կարդացուի : Ար-
տեն թէ Եղեղէ մեռած է , բայց ես չեմ հաւատար . զի Եղեղէ ,
“ Լա է Կոյր աչքս Կոյր հոգս , խօսքը միայն բաւական է զանի յաւի-
տեանս ապրեցնելու : Հիւմիլիւզեան Արքեպիսկոպոսը , դեռ անձամբ
տեսնելու բախտը չունեցայ , բայց ի Վարիզ պատուական Հօր Հիւն-
քեարպէյէնտեանի հետ , յաճախ կտեսնուէինք : Աորին Արքազնու-
թեան հետ , թէպէտ նա ի Հոռում և մենք ի Վարիզ , կարգալով իր
երգերն , որոնցմէ շատերը պիտի հրատարակեմ , որպէս զի մինչև Սուշ
կամ Ղափա բոլոր բաժանորդներս ալ ինձ նման , առանց զանի տես-
նելու տեսութիւն մ'ըրած ըլլան :

Տեսա՞ր , Կաթողիկոսութեան արժանի Հայրապետը :

Խաչատուր Եղբայրս , որ Նիլատէլֆիայի , յԱմբիկա , Ս . Յով-
հաննու Համալսարանի մէջ դաստիարակուելով , գնաց յԱլէքիա , ի
Ալիւկիա , հոն մեր խեղճ եղբարց Հայերէն այր և բնն սովորեցնելու ,
բայց աւաղ մէկու կէս տարիէն , մեռած և Օւէյլիկ Ս . Յովհան-
նէս Եկեղեցւոյն մէջ թաղուած ըլլալուն սուտ լուրն առի , զի եղ-
բայրս մեռած չէ , ըստ որում ամէն օր կրնամ կէս ժամ տեսնուիլ
հետը , իր երկհատոր Աղբուրք Ղաստիարակութեան անուն գիրքը
կարգալով :

Այսպէս չե՞ն նաև ուրիշ Աղբաց մէջ , ինչպէս Կիկերոն , Սե-
նեկա , Սիրոգրիոս , Հոռումայ . Գեմնսթենէս , Լթէնքի . Կեօթը ,
Շիլլէն , Գերմանացւոց . Լուտ Պայրն , Սիլտոն , Ենդղիացւոց . Շա-
թօպրօթիան , Սօնթէսքիէն , Պօսիւէ , Գաղղիացւոց , Լինքօլներ . Լ-
մերիկացւոց համար և այլն , որոնց ամէնն ալ կապրին և պիտի ապրին
միշտ :

Ուստի կրնամ ըսել թէ Թանգարան մը , սիրուն ընկերութիւն
մ'է , գեղեցիկ հոգիներու աշխարհ մը . բայց համը քանի որ կ'մնայ
բանալիին տակ :

Վերբերն այնպիսի գործիքներ են որ ամէն տեսակ պարագայի մէջ
ամենուն ալ կ'յարմարին . գիրքերով կրնանք տխրութիւննիս փարատել ,
սիրականնիս կորսնցուցած օրերնիս մխիթարուիլ , ցաւերնիս մօռնալ ,
վհատութիւննիս քաջութեան փոխել . զի ամէն ճաշակի , ամէն հասակի , ամէն
պարագայի , վիճակի , տխուր կամ ուրախ օրերու համար ալ գիրքեր
կան . կապրինք գիրքով և կ'մեռնինք գիրքով . այն ալ զրոց առաջինն է ,
որ հոգիներս աւանդած ատեննիս անգամ կ'մխիթարէ զմեզ . Ս . Լեւոնտի
ալ գիրք մ'է , որ աշխարհիս ամէն տեսակ չարչարանքներն ու վիշտերն
ամենայն համբերութեամբ ու խոնարհութեամբ տանողին Երկնաւոր
օրինակն մեզ ցուցնելով , մոռցնել կուտայ մեր ցաւերը , և ուրախու-

Թեամբ կուզենք դիմանալ մեր ցաւերուն :

Մէկ խօսքով անմահ ըլլալիք Շահնազարեան Սարգսյանի դրամ
և դրոշմաւ դրամ ըսածին նման , ես ալ կըսեմ ասէն որչաք քերտ , և ինչ քերտ .
զի ով որ կարդալ գիտէ , աշխարհիս ամենէն հարուստ և հազարաւոր պա-
լատականերով շրջապատեալ կայսրէ մ'ալ աւելի երջանիկ կրնայ ըլլալ
իր գիրքերով : Մեր բարեկամներն երբեմն զմեզ կ'ձանձրացնեն , ինչպէս
եւ , Բնթերցողներս . բայց եթէ գիրք մը մեզ ձանձրացնէ , կ'օրհնենք
զանի որ չարդողիր , և կ'առնենք մէկ ուրիշը . զի Թանգարանի մը մէջ
ամէն ճաշակի և ամէն վայրկեանի յարմար գիրքեր կ'պանուի . ընկե-
րութիւն մ'է , որոյ մէջ կայ Թեմէն ու ծանրը , խնդացնողն ու
լացնողն : Թանգարան մը հարստութիւն է , որ միլիօններով ոսկին չկը-
նար . ընել ասոր ըրածը . մէկ քանի ժամերու մէջ բոլոր աշխարհս կը-
նաս ճամբորդել , տեսնել ամէն քաղաքները , քննել ամէն ազգաց
սովորութիւնները , զի գիրքերով բոլոր դարերուն մէջ անցածն ու
գացածը կրնաս սովորիլ . գիրքերով : Կսովորիք որ մեր Թագաւորները
միայն պատերազմ կ'ընէին , ինչպէս նաեւ իրենց ժամանակակից տէրու-
թիւններն , ամէնքն ալ կ'աշխատէին օր մ'առաջ ինքզինքնին կործանե-
լու , կործանելով իրենց զաւակները , չարչարելով խեղճերը
դարուց ի դարս . . . :

Գիրքերով կսովորենք Թէ Հռոմ , Բթէնք կործանած են , Կե-
նաց քերտ-քերտ մոռնալով , միայն գեղարուեստից հետեւելով , ինքզինք-
նին շտայութեան տալով . գիրքերով կսովորենք Թէ Բնչպէս Բմե-
րիկա աշխարհիս առաջին ազգը կը ըլլայ , գիրքերը կսովորեցնեն Թէ Բնչ
եղանակաւ Ժողովուրդ մը յառաջ կրնայ երթալ . գիրքերով ամէն
տեղ կ'ձանապարհօրդենք : Մուշ կամ Կեօսարիա , Ս ան կամ Պօլիս ,
Իզմիր կամ Հալէպ նստած ատենդ Կոստնի գիրքը կարդալով ,
Չինաստան , Հնդկաստան կամ Բմերիկա կրնաս երթալ ու պօրտելով
տեսնել երկու առաջններուն փողոցաց մէջ ամէն տեսակ աղետելու-
թիւնները , անասնոց հոտած լեշերը . որչափ տուն , այնչափ կուստուն ,
որչափ Հնդիկ կամ Չինացի , այնքան նախապաշարմունք , դպրոց
բնաւ , տղիտութիւն ամէն տեղ ըլլալ . օրը 1,000 ծնիլ , 1,500
մեռնիլ . այնպէս են նաեւ բոլոր այն ազգերն , որ առանց Հնդիկ կամ
Չինացի ըլլալու , առանց Հնդկաստան կամ Չինաստան բնակելու ,
իրեւ Հնդիկ կամ Չինացի կ'ապրին . . . :

Իսկ Բմերիկա վերնագրով զլուխը կարդալուդ պիտի տեսնես ,
Թէ հոն որչափ տուն , այնքան դպրոց կայ , փողոցները մաքուր , մար-
դիկ մաքուր , մարդիկ իրարու ձեռքէ օրագիր կ'իջեն , մամուլ-
ները զիշեր ցերեկ կ'առնին , դարձեալ չեն բաւեր ամէն օր 8,000

տեսակ օրագիրներ 1,000,000 ներուլ հրատարակութիւններ . եթէ ժողովրդոց ամէն օր մեռնողներուն և ծնողներուն վիճակագրութիւնն աչքէ անցնես , պիտի տեսնես թէ օրը 2,000 հոգի կծնի և միայն 1,000 հոգի կմեռնի :

Ընդ գիրքերուն յատկութիւնը , թանգարանաց օգուտը , Ընդ մարդ գիրքեր կրնայ ունենալ , որչափ ալ սուղ ըլլայ գիրք մը , սիրելուդ պէս պիտի առնես , ամէն ուրիշ պիտոյքէդ զընտելով . «Վերջ , (օղին) , պիտի խմէ , կըսէ Վաղղիական առած մը , նոյնպէս ալ , եթէ ներքեւի է ինձ , առած մ'ալ ես չննած ըլլամ և ըսեմ թէ , «Վերջ կարգաց » , «Վերջ կարգաց » . բայց կհարցնեմ , որ քսակ և որ հարստութիւն կարող է ամէն հրատարակեալ գիրքն առնել տալ . ծարաւ մ'է որաշխարհիս բոլոր ոսկին բաւական չըլլար զանի յագեցնելու . ո՞ր կրնայ մէկ քանի հազարէն աւելի գիրք առնուլ . ահա դժուարութիւն մ'ալ այս մասին . բայց դժուարութիւնը հրաշքներ կգործէ կրեսն . նայինք թէ իրաւ է այս խօսքը : Ընդ խեղճ գործաւոր մը , օրը 10 զուռ շահող պարզ գրաշար մը կարող եղած է այս դժուարութիւնը փարատել , խնայարանաց զիւան ընելով :

Ո՞ր է այս գիւտին տէրը . ոչ Մեծն Ընդքսանգը և ոչ Յուլիոս Կեսար , այլ աղքատ Գրանքիւնը , Ընդքիկոյ Գիլատէլֆիայի պարզ գրաշարն , որ չկարենալով Ընդքիկոյ մէջ ամէն հրատարակեալ գիրքերը ծախու առնել , իր աշխատած տպարանին 12 ընկերները զուրիս ժողովելով կըսէ անոնց , թէ , ամէն մէկերնիս միայն մէկ մէկ գիրք ունինք , բայց եթէ 12 նուազ գիրքերը միատեղ դնենք , ամէնքնիս ալ փոխանակ մէկի , 12 գիրք ունեցած կըլլանք . եթէ նոյնը ընեն 100 , 200 կամ 1,000 հոգի , ամէն ընկեր 100 , 200 կամ 1,000 գիրք կուունենայ . այս եղանակաւ կըսէ , ոչ միայն շատ գիրքեր կարգացած կըլլանք , այլ ստակի կողմանէ ալ մեծ շահ կուունենանք . այս առաջարկութիւնն ընդունուելով կծնի և կհաստատուի Ֆրանսիոյ անուն թանգարանը : Գրաշար Գրանքիւնի , աղքատ գործաւորին և իր 12 ընկերօքը հաստատեալ թանգարանն , այսօր եղած է Գիլատէլֆիայի և աշխարհիս առաջին թանգարանն , որ կպարունակէ 800,000 հատոր . ասկից ի զատ ունի նաև Ընդքիկոյ 100 ուրիշ քաւառաց մէջ երկրորդական 100 ուրիշ թանգարաններ : Կայ թանգարան մ'ալ ի Նիու — Եօրը , որոյ հիմնադիրքն են 5,000 էն աւելի վաճառականաց գործակալներ . ունի 57,000 հատոր գիրք . կընդունի ամէն օր 140 տեսակ օրական լրագիր , և տարին 170 տեսակ ուսումնական զանազան տեսակ ամսաթերթ , շաբաթական հանդէս , և այլն :

ԱԹԽԱՏՈՒԹԻԻՆ

ԵՒ

Այս ատեն ժողովուրդը մտադրութեամբ վրայ հանեցաւ արդէն ինչ:

ՄԱՍՆ ԱԹԱՋԻՆ

Պարոնայք, կրէ, Պուշառտա, Առողջաբանութեան դասատուս փիլիսոփայութեան Հայր, Պղատոն, ըսած է թէ, “ Մարդուս մարմինն անդործութեամբ և հանդիստով կապականի, իսկ առողջ կմնայ կրթութեամբ և շարժմամբ: Ինչպէս մարմնոյն, նոյնպէս և հոգւոյն համար ծուլութիւնը վնասակար է: ”

Ապատակ է ահա, գործոյս երկու մասանց մէջ, սոյն սկզբանց ճշմարտութիւնն ապացուցանել:

Պիտի ջանամ հաստատել, թէ մարդս՝ իր մարմինն առողջ և հիւանդութենէ ազատ կրնայ պահել մարմնաւոր և մտաւորական, այսինքն թէ ֆիզիքական և թէ բարոյական աշխատութեանց երջանիկ ներդաշնակութեամբը միայն, և ընդհակառակը զանի կմնասէ ու կը վատթարացնէ անդործութեամբ:

Պիտի ջանամ, ֆարիզի Րազմարուեստեան Բնկերութեան և իր օգտակար նպատակին հաւատարիմ մնալ, սովորեցնելով Ձեզ առողջաբանութեան օրինօք, թէ՛ ֆիզիքական և մտաւորական աշխատութիւնը ոչ միայն մարդուս կազմուածքին կարեւոր պիտոյք մ'է, այլ և առաջին պայման իր առողջութեանը, բարոյականութեանն և ամէն տեսակ յառաջադիմութեանցը:

Ահա ընդհանուրին շահուն վերաբերեալ բարձր խնդիր մը, որոյ լուծումը պիտի տայ ամենազգու միջոցներ, սիրտնեղութիւնը, թրշուառութիւնը, ծերութիւնն և կանխահաւ մահը, մեր այս ահարկու թշնամիները յաղթել, և կարելի եղածին չափ երիտասարդութեան անուշիկ նշաններն երկար ատեն պահել, մէկ խօսքով հեռացնել մահը:

Այս նպատակին հասնելու համար պէտք է տղայութեան փափուկ հասակէն սկսիլ, զի աւելի դիւրին է հաստատ հիմանց վրայ կանգնեալ շէնք մը լաւ վիճակի մէջ պահել, քան թէ աւերակ մը նորոգել: Թէ՛ ֆիզիքական և թէ՛ մտաւորական աշխատութիւնն յարմար և երջանիկ ներդաշնակութեան մէջ առաջնորդելու համար, ամէն կազմակերպութիւն և Բնկերութիւնք ոչ միայն յարատեւութիւն ունենալու

նն , այլ և ճանաչել ժամանակին յարգն , և ըլլալ տէր հաստատ կամքի . վերջապէս պէտք է զմեզ վատթարացնող ու վնասող յօժարութիւններն ու կիրքերն յաղթել և զսպել , որ է արգարեւ ամենէն դժուար կէտը :

Վասերնիս , դիւրահասկնալի և աւելի օգտակար ընելու նպատակաւ , երկու մասանց բաժնել ուղեցինք . Ա . ին մէջ պիտի խօսինք՝ Ֆիզիքական և մտաւորական աշխատութեան ֆիզիքական , բնազնական և առողջական արդիւնքները : Բ . ին մէջ՝ աշխատութեան օգուաններն ու վնասներն ըստ կլիմայից , սեռի և հասակի . ու պիտի վերջացնենք խօսքերնիս , ցուցնելով թէ ի՞նչ ազդեցութիւն ունի աշխատութիւնն Երկրագնդիս Աղգաց ճակատագրին :

ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԿԱՄ ՄԱՐՄՆԱԿԱՆ ԱՅԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

Փիլիսոփայն կամ մարմնական աշխատութեան բնազնական և ֆիզիքական գիտար ազդեցութիւնները :

Ֆիզիքական աշխատութեան մարդուս կազմաւածքին վրայ ունեցած ազդեցութիւնն աղէկ հասկնալու ամենէն պարզ միջոց մը կրնայ ըլլալ հետեւեալ օրինակն , այսինքն բաղդատել , քննել և չափել ծոյլ և աշխատող երկու տարբեր մարդոց շնչած թթուածինն , օդին , և կենսական գործարաններուն գործողութեամբն յառաջ եկած արտադրելոց (Լորձուք , քրտինք , մէզ և այլն) քանակութիւնն ու որակիտութիւնը : Մենք ալ ահա այս կէտէն պիտի սկսինք , որով դիւրաւ պիտի կրնայ հասկցուիլ Ֆիզիքական աշխատութեան , մարդուս կազմաւածքին մէջ գտնուող զանազան գործարաններուն վրայ ունեցած ազդեցութիւնն , և համողուիլ հետեւեալ , չափազանց աշխատութեան և ծուլութեան վնասները :

Լալուազեհէի , 1789 թուականին , Փարիզէ Վիտտանի Ալեքէիսի (Նշտապարաններուն մէջ հրատարակեալ մէկ յօդուածը կապացուցանէ թէ հանգիստ ընող և անօթի մարդ մը մէկ ժամուան մէջ 24 լիտր թթուածին կշնչէ . ընդհակառակը՝ մի և նոյն մարդն անօթի բայց աշխատութեան մէջ ըլլալով , մէկ ժամուան մէջ 63 լիտր , այսինքն հանգիստ ըրած ատենէն 39 լիտր աւելի թթուածին կշնչէ . արդարեւ մեծ տարբերութիւն , որ բաւական է զմեզ համոզելու թէ Ֆիզիքական աշխատութեամբ աւելի թթուածինի կկարօտինք :

Մի և նոյն հետեւութիւնն ու տարբերութիւնը կրնանք ունենալ , եթէ մի և նոյն բաղդատութիւնը ամխային թթուի վրայ ընենք , այ-

սինքն՝ աշխատող մը մէկ ժամուան մէջ 63 լիտր անխային թթու արտաշնչելու ատեն, մի և նոյն ժամանակի մէջ, մի և նոյն մարդը, բայց չաշխատած ատեն, միայն 24 լիտր կարտաշնչէ։ Այնքը կապացուցանեն նաև Շառլինկի, Մետրալ և Կալուէի, Մանյիւսի, Բուլթի և Լասէնյի աշխատութիւններն ու փորձերը։

Պարոնայք, մի՛ կարծէք թէ այս տեսակ փորձերը, միայն տեսական գիտութեան օգտակար են, այլ յոյժ օգտակար մանաւանդ մարդուս առողջութիւնն անվտանգ պահելու դիտաւոր խնդրոց լուծման։ այս առթիւ յարմար կգտեմք, Պուշաուայի առողջարանական սահե տեւալ օրէնքը յառաջ բերել, ըսածիս կարեւորութիւնը հասկնելու։

“Մարդուս կազմուածքին պիտոյից համեմատ, անխային թթուին արտաշնչութեան անբաւականութենէն ծնունդ կանուծն Սլաւո և Վէրէ՛ կուլած հիւանդութիւնները։”

Նախնեաց փորձերն ալ նոյնպէս հաստատած են թէ պէտք եղածին չափ կանոնաւոր աշխատութեամբ ապրող մարդիկ՝ միղարգեալական հիւանդութեանց ենթակայ ըլլալէ աղատ են։ և քննուած է թէ մէջը ժողովող ամանին մէջ քար ունեցող հիւանդներն աւելի կգտնուին անդործութեամբ ապրողներուն և նստակալ աշխատողներուն մէջ։ զի քար չինող տարրը պէտք եղածին չափ դուրս չելլեր մարմնէն, պէտք եղածին չափ մարմնական աշխատութիւն և արտաշնչութիւն չըլլալուն։ ուրեմն բոլոր փորձերն ու քննութիւնք ճշդութեամբ և իրաւամբ կապացուցանեն թէ, մարմնական աշխատութիւնը, մարդուս կազմուածքին զանազան գործարաններուն օրինաւոր գործողութեանն ու ներդաշնակութեանը խիստ մեծ ազդեցութիւն ունի։

Հետեւեալ խօսքերս ալ վերինին ճշտութիւնը կհաստատեն։

Մէնքնիդ ալ զիտէք թէ մարմնոյ կրթութիւնը մարդուս մարմնայն տաքութեան աստիճանը կբարձրացնէ։ այս փորձը, դուք, ձեր անձին վրայ հազար անգամ ըրած էք։ յիշեցէք նաև գործաւորաց ընդհանրական այն սովորութիւնն ալ, որք ցուրտ օրերու մէջ չաշխատած ատեննին, թեւերնին կերկրցնեն, ձեռքերնին կշփեն տաքնալու համար։

Մարմնական աշխատութեան, ցուրտին դէմ մաքաւելու ջուրութիւնն աներկբայելի է։ սակայն կան մէկ քանի փորձեր, զորոնք յառաջ բերելս խիստ օգտակար կրնան ըլլալ ձեզ, և որոնք կվերաբերին երեւելի Շոն Տէվի։ Այս գիտնականին փորձերը կհաստատեն թէ միջակ կրթութիւն մը, մարդուս մարմնոյն երեսն, ձեռքն, ոտքն և այլն, այսինքն՝ արտաքին կողմը, կազմուածքին ներքին մասերէն աւելի կտաքցնէ։ Երգարեւ այսպէս ըլլալուն տարակոյս չմնար, քանի որ մտածենք թէ արիւնն է աղբիւր տաքութեան, որ նոյն ինքն

արիւնն ալ կտաք՝այ դիւաւորաբար շնչառութեամբ : Ինչպէս զօրաւոր կրթութեամբ թէ զարին (նաւը) և թէ շնչառութիւնը կարագանան , որ նոյն միջոցին սովորականէն աւելի թթուածին շնչուելով , նոյն համեմատութեամբ ալ աւելի տաքութիւն կծնի . բայց այն ատեն արիւնն ալ սովորականէն աւելի շուտ ջրման ընելով , ծնունդ առած տաքութեան աւելորդ մասն մարմնոյն ծայրերէն (ձեռք , ոտք , երես) դուրս կելլէ , առանց ժողովելու մարմնոյն ներքին խորունկ մասանց մէջ : Այս նաեւ , մեր կազմուածքին ամենաճարտար մեքենային մէկ նոր և զարմանալի օրինակն կուտայ մեզ :

Ինչպէս գլխաւոր և ամենէն պիտանի գործարաններուն վրայ կրթութեան ըրած ազդեցութիւնը :

Վննենք հիմայ թէ ի՞նչ ազդեցութիւն ունի , մարմնական աշխատութիւնը , մարդուս կազմուածքին մասն եղող ամենէն կարեւոր գործարաններուն և անդամներուն վրայ :

Չմա ուղեր երկարօրէն խօսիլ թէ ի՞նչ ազդեցութիւն ունի մարմնին վրայ . արդէն գիտէք ամենքնիդ ալ թէ մարմնական կրթութեամբ մարդուս միտքը կածին ու կմեծնան , և թէ , հետեաբար , մարմնոյն աւելի կրթութիւն առնող մասերն աւելի կմեծնան և առոյգ կըլլան . ինչպէս , աջ և ձախ ձեռաց մէջ եղած տարբերութիւնն , որ աւելի է գործաւորաց դասին մէջ , կրնայ հաստատել ըսածս , աջ ձեռքը ձախէն աւելի աշխատելովն է . բայց եթէ վարժութեամբ և ուրիշ որ և է առթիւ , ընդդէմ բնական սովորութեան , ձախ ձեռքն արէն աւելի գործածուի , ձախն աջ ձեռքէն աւելի առոյգ , ուժով և մեծ կըլլայ :

Ինչոյպէս , Վշխատութեան մարտնչական գործարանին վրայ ունեցած ազդեցութիւնն ալ անուրանալի է . որովհետեւ որչափ որ աշխատութիւնը կանոնաւոր և ուժով ըլլայ , նոյն համեմատութեամբ , ախորժակն ալ այնքան աւելի բաց կըլլայ . դիւրին է մեկնել այս ըսածնիս . զի ինչպէս որ մեքենան շարժող ածուխին կրակն որչափ որ զօրաւոր ըլլայ , այնքան շուտ կըսնի մեքենայն . նաեւ կառքը քաշող ձին , առած սնունդին համեմատ կրնայ քաշել կառքը , այսպէս մարմինն ալ տեսակ մը մեքենայ ըլլալով , որչափ որ աշխատի , նոյն համեմատութեամբ սնունդ ընդունելու է իր կազմութեան ներդաշնակութիւնը չկորսնցունելու . ասոր համար , որչափ որ աւելի աշխատինք , այնքան ալ աւելի սնունդ առնելու պէտք ունենալուս , ախորժակնիս ալ աւելի զօրաւոր կըլլայ :

Աշխատութեան՝ մարտողական գործարանին վրայ ունեցած ազդեցութիւնը միայն այս չէ . որովհետեւ , մարդուս մարմնոյն զանազան անդամոց մէջ ժողոված աւելորդ նիւթերը (կզկզանք , մէղ և այլն) մարմինէն դուրս արտաքսող գործարաններն , որոնց կանոնաւորութիւնը խիստ օգտակար և անհրաժեշտ է առողջութեան , աշխատողաց մէջ խիստ կանոնաւոր են , ուսկից զուրկ են դժբաղդարար ծոյլերն :

Վերոյիշեալներէն կհետեւի թէ , օգտակար և պէտք է , որ մարդիկ իրենց կարողութիւնները գործածեն :

Եթէ աշխատութեան ազդեցութեամբ մարտողական գործարանին գործողութիւնները կանոնաւորութեան մէջ կմնան , այն երջանիկ և առողջութեան յարմար վիճակը կունենան նաեւ այս մեծ գործարանէն կախումն ունեցող բոլոր գործողութիւններն : Արդարեւ փորձն ալ այսպէս կհաստատէ , զի կանոնաւոր աշխատութեամբ և յարմար սընունդով է որ կենաց բոլոր գործարանները ներդաշնակաւորութեամբ կգործեն , ուսկից ծնունդ կառնու բարեբեկեցութիւնը :

Վմանապէս , մարմնական ընդհանուր կրթութեան ազդեցութեամբն է որ զգայարաններն ալ իրենց կատարելութիւնը կստանան :

Այս երջանիկ ազդեցութեամբ , վերջապէս , իմացականութիւնն , եթէ մշակեալ է , որոյ վրայ քիչ մ'անդին պիտի խօսինք , աւելի արթուն՝ աշխոյժ և բեղմնաւոր կըլլայ :

Մ Ն Ո Ւ Ն Պ

Մինչև հիմայ մէկ քանի անգամ յիշեցինք թէ մարմնական աշխատութեամբ կորսուած ուժը , սնունդով կլեցուի , այս կարևոր կէտին վրայ պիտի խօսինք մանրամասնաբար :

Շատ գործաւորներ՝ մանաւանդ իրենց աշխատութեան տեսակին համեմատ , աւելի ստիպեալ են միս ուտել ամէն օր : Բնածնիս օրինակաւ բացատրենք :

1824 թուականին , Շառաթօն հաստատուած երկաթի ձուլարանին մէջ միայն Անգղիացի գործաւորք կլանէին , պատճառ բռնելով թէ Վաղղիացիք՝ Անգղիացւոց չափ կարող չեն աշխատիլ : Խնդիրը վիճարանութեան տակ մանելով , շատերը կպնդէին թէ այս տարբերութիւնը , սերունդի և կազմուածքի զանազանութենէ յառաջ եկած է , բայց մանրաքննին հետազոտութիւններով , խնդիրը շուտով պարզուեցաւ , ապացուցանելով թէ տարբերութեան միակ պատճառն է երկու Աղգաց , Վաղղիացի և Անգղիացի գործաւորաց տարբեր

կերպիւ սնանիւն : Ինչպէս Անգղիացիք , իրենց սովորութեանն համեմատ միշտ խորոված միս , իսկ Վաղղիացիք շատ հաց , փոքր ինչ խաշած միս կուտէին , բայց նոյն թուականէն ի վեր Վաղղիացի գործաւորք ալ միւսներուն չափ միս ուտել սկսելով , անոնք ալ Անգղիացի գործաւորաց նման աշխատիլ կարող եղան առանց հիւանդանալու :

Սի և նոյն բանն հաստատեց նաև Պարիզէն Ռուան քաղաքը շինուած երկաթուղին , որ նոյնպէս նախ Անգղիացի գործաւորաց յանձնուեցաւ , բայց վերջն երկու ազգի գործաւորք ալ աշխատեցան , Անգղիացի և Վաղղիացի , երկուքն ալ հաւասար , թէ քանակութեամբ և թէ որակասութեամբ , միս ուտելով :

Վիտեցէք զՎիւղացիս , որք սովորաբար քիչ միս կուտեն , բայց և այնպէս դաշտն աշխատելու օրերնին , սովորական սնունդնին կկրկնապատկեն :

Այս և ասոնց նման օրինակներ կհաստատեն թէ ծանր աշխատութեան մէջ մեր մարմնոյն զանազան մասերէն , միսերն են ամէնէն աւելի հոգնողներն , ասոնք՝ մարմնոյն միւս մասերէն աւելի շարժման մէջ ըլլալով :

Սա ևս փորձով հաստատուած է թէ աշխատաւորք աւելի տաքութիւն կվատնեն քան թէ անգործութեամբ ապրողներն , վասնորոյ չմոռնալու է թէ , կենսական տաքութեան ծնունդ տուող կերակրոց , ինչպէս հաց , իւղ , մեղր , գետնախնձոր , քանակութիւնն ալ աշխատութեան աստիճանին հետ համեմատելու է :

Ինչպէս այս , նոյնպէս շատ խնդրոց մէջ երկու պայմաններ կան , որք իրար բռնելու են , եթէ առողջութիւննիս և բարւոքկեցութիւննիս պահել կուզենք . Սնունդն՝ աշխատութեան հասարակչելու է :

Վաւելցնենք սա զխտողութիւնն ալ , որ մեծ կարեւորութիւն ունի , այսինքն թէ , որքան որ աշխատութիւնը զբաւոր ըլլայ , ասոնց ասհմանն անցնելու , այնքան ալ հիւսնորութիւնն և կանխահաս քերութիւնը կհեռանան : Մարդուս և անասնոց անդամները , գործիքներէն սա տարբերութիւնն ունին որ , փոխանակ աշխատութեամբ մաշելու , աշխատութեամբ աւելի կկատարելագործուին ու կուժոյնան :

ՀԱՆՔԻՍԺ ԵՒ ՓՈԻՆ

Մարմնական աշխատութիւնը՝ սնունդէն զատ , ուրիշ կերպ պիտոյքի ալ կարօտ է , ինչպէս են հանգիստն ու քունը :

Օճանազան կերպով հանգիստ կրնանք ընել , ամէնէն ընտիրն է

աշխատութեան զանազանութիւնն , որ ամենայն նկատմամբ օգտակար է , մարդկային կազմութեան հրաշագործ զօրութիւններն անգործութեան մէջ ձգելով չվատարացնելու . ինչպէս՝ առաւօտէ մինչև երեկոյ աշխատութեամբ հոգնող գործաւորի մը համար խիստ օգտակար է , գիշերներն ու Վիւրակէ օրերն ընթերցանութեամբ անցընել . մասւորական աշխատութիւնը , մարմնական աշխատութեամբ հոգնող մարմնոյ մը հոգնութիւն առնել տուող ամէնէն զօրաւոր միջոց մ'է , և ասանկ է փոխադարձաբար :

Վոյնպէս երբ քունն , հանգարտ , խորունկ և պէտք եղած տեւողութիւնն ունի , հոգնած մարմինը կ'հանգստացնէ :

Հոս կենդանայնայ , քունի վերաբերեալ ամենէն կարեւոր կէտն , այսինքն տեւողութիւնն : Այս մասին կ'հիշանանք բացարձակ կարծիքներէն և կ'մտածենք թէ այս կէտիս , ինչպէս նաև շատ կէտերու մէջ , պէտք է չմոռալ և հետեիլ անձնական առողջութեան և մասնաւոր սովորութեանց : Այս Սալէոնի դպրոցին սահմանած կամ վճռած 6 ժամերն , և ոչ Իտալական բժշկաց նման 8 ժամերը կ'զուլեմ , համոզուած ըլլալով որ առաջինը շատերու համար քիչ , երկրորդն ալ չափազանց է :

Եթէ քունին տեւողութեանը վրայ թոյլ թողած եմ , ընդ հակառակը՝ խիստ բարեկամ եմ առաւօտուն կանուխ ելլելու , որ բարի սովորութիւն մ'եղած է , ամէն բանիրուն գործաւորաց , և հետեւաբար երկրորդ քնութիւն մը : Պէտք է հոս յառաջ բերել Վոյնքընի սա պատուական առածը թէ , " Լ'ոմմէ քու քունն է , բայց որքան ինչքան էր քունն " :

Մեկնքներ սա վերջին մէկ ծանօթութիւնն ալ , որոյ վրայ արդէն չիբօկրատ երկարօրէն խօսած է թէ , որչափ որ մարմինը տկար ըլլայ , այնքան աւելի վերմակ առնելու պիտոյք կունենանք , քնանալու առտն : Ընշարժութիւնը , շատ պարագաներու մէջ մարմինը կ'պաղեցնէ : Եւ Հօսարիաւամբ ըսած է թէ , Վիշեր ատեն մարմնոյն տաքութեան աստիճանը կ'նուազի , մանաւանդ երբ պէտք եղած սնունդն ալ չառնուի : Այնքանքան պաղէն յառաջ եկած վտանգաւոր հիւանդութիւնները կ'արգիլուն . և անկողինը , տաքութիւնը պահող անյարմար նիւթերէ բաղկացեալ ըլլալովն , ոչ միայն նոյն նպատակաւ կ'օգտին , այլ նաև մարմնոյ փափուկ հանգստարան կ'ընծայեն :

ՄԱՐՄՆԱԿԱՆ ՉԱՓԱԶԱՆՑՄԵԼԱՅԻՆ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ :

Երբ մարմնամարդութիւնը կամ մարմնական աշխատութիւնն , ամէն կազմուածքի կորուլութեան և ուժի համեմատ ըլլայ , խիստ օգտակար կրնայ . ըլլալ առողջութեան և մարմնոյն աճման . բայց պէտք է սովորիլ , թէ չափազանց աշխատութիւնն ալ խիստ վնասակար է զանազան նկատմամբ , որոյ վրայ պիտի խօսինք :

Երբ մարդս իր կարողութիւնէն աւելի կ'աշխատի , արեան շրջանը սովորականէն աւելի կ'արագանայ . ուսկից ծնունդ կ'առնուն սրտի և արիւնը մարմնոյն ամէն կողմերը պատշնող երակներու զանազան հիւանդութիւնք :

Միտերն ալ չափազանց հոգնելով , ջրային դրութեան մէջ զանազան փոփոխութիւններ յառաջ կ'երեն , որոնք ալ նոյնպէս հիւանդութեանց աղբիւրներ կ'ըլլան :

Երգէն ըսած եմ , և փորձն ալ կ'հաստատէ թէ զօրաւոր աշխատութեան մը աղդեցութեամբը մարդուս մարմնոյն տաքութեան աստիճանը կ'աւելնայ , որ և հետեւութիւն է մարմնական տաքութեան ծնունդ տուող կերակրոց չափազանց պակաս գործածուելուն :

Եւս եղանակաւ , մարմինը չափազանց տաքնալէն , զօրաւոր աշխատութեան ատեն չափազանց քրտինք թափելէն վատ , քիչ ժամանակի մէջ , տաքութեան աղբիւրները կ'ոնջանան :

Երբ չափազանց հոգնելէն վերջն , անմիջապէս հանգիստն յաջորդէ , մարմինը դիւրաւ պաղելու և միանգամայն պաղէ յառաջ եկած հիւանդութեանց ենթակայ կ'ըլլայ : Երգարե , քրտինքոտ մարմին մը հովի դէմ , խիստ շուտով կ'պաղի , միւս կողմանէ քիչ մ'առաջ չափազանց շարժման մէկէնիմէկ անշարժութիւնն յաջորդելէն ծնունդ կ'առնուն բորբոքեալ հիւանդութիւններ . ինչպէս եւ , հիւսնա , ասիւնն և այլն :

Չափազանց հոգնութեան յաջորդող ուժաթափութեան ատեն , կայնած կամ անշարժ լինելու ջուրց թունաւոր և զանազան հիւանդութեան սերմեր պարունակող կազերն աւելի դիւրութեամբ կ'ազդեն : Եւս ըսածնիս խիստ դիւրաւ կ'մեկնեն , թէ ինչպէս բանալիներ , ճամբորդներ և անասնոց խումբեր զանազան հիւանդութեանց ենթակայ կ'ըլլան , երկար ատեն քալելու ատեննին արիւննին ապականելով :

Մարմնոյն չափազանց հոգնիլը , մանաւանդ ձմրան մէջ , պէտք եղածին չափ անունդ չ'առնեն , ասոնք ալ նոյնպէս գլխաւոր պատճառներ են Ստրայքի կոչուած հիւանդութեան . ինչպէս հազարաւոր

օրինակներէն միայն հետեւեալը բաւական է ըսածնիս հաստատելու :
 Երբ 1759 թուականին , Քանատայի մէջ Սաուդե-ն երեան ելաւ ,
 երկու ամիոցներու մէջ բնակող զինուորներն ալ մի և նոյն պարագա-
 ներու մէջ կ'ըսնուէին , այսինքն կերակրոց , բնակարանի , պառկելու
 և զինւորաց թուոյն կողմանէ : Ընտելին , Ուիլեամ անուն ամիոցին
 մէջ , զինւորաց աշխատութիւնը ծանր ըլլալով , 90 էն աւելի սքո-
 պիւթ հաշուեցաւ . իսկ ()կիւսթ անուն երկրորդ ամիոցին մէջ
 ամէնն երկու հիւանդ պատահեցաւ , այս վերջինին զինւորաց աշ-
 խատութիւնը չափաւորեալ ըլլալուն :

Պէտք է այս տեսակ օրինակաց նկարագրութիւնն ընել : Ըւելի
 օգտակար է կարծեմ յիշեցնել ձեզ այնպիսիներն , որք չափազանց
 աշխատութեան տակ կ'ընկճին , չճանաչելով իրենց ուժերուն սահ-
 մանը , կաշխատին մարմիննին հալեցնելու չափ , և ենթակայ կ'ընեն
 ինքզինքնին երկարատեւ և անբուժելի հիւանդութեանց , ինչպէս սրտի ,
 թոքերու և այլն , եթէ բոլորեալ հիւանդութիւն մը իրենց կենաց
 թելը չկտրէ : Որքան , ընտանեաց տէր , աղքատ գործաւորներ այսպէս
 չեն կորսուած : Երջանկաբար , մեր այս դարուն մէջ , բարեգործական
 ընկերութեանց թիւն աւելնալով , շատ կողմեր այս տեսակ դէշութեանց
 դէմն առնել կաշխատի , բայց յարատեւել պէտք է յառաջագիմական
 այս շահին մէջ , որ է խիստ դժուր և արժանի յարգանաց :

ՍԿԶԲՈՒՆԲ , ՎԱՐՄՈՒՆԲ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏԱՄՏՈՒԹԻՒՆ .

Աղբի հը կամ վեճակի մ'արշէւը , զանի բաղնջնալ
 անհատից արշէւէն կախումն ունի :

ՂԶ՝ ՍԲԷՄԵՐԻ ՍԻԼ .

Լեանին ու ուրախութիւն և ու տխրութիւն մ'է ,
 այլ առն մէկերնու յանձնուած պաշտօնի հը , զորս
 վարելու էնի ի պարտն անյինս :

Ըւելի ու թոյն

“()քնէ , երբեք ալ չեղ պիտի զննէ , . այս պատուական առածն
 որքան համառօտ , այնքան ալ իմաստալից է , զի իր համառօտութեանը
 մէջ բաղմամբայ փորձառութեան արդիւնքներ կ'պարունակէ : Ընհատի
 մը խոհականութիւնն ու խելացիութիւնն իր կատարելութեան և յա-
 ռաջագիմութեան աղբիւրքն են . և երբ այս յատկութիւնները շատե-
 րու վրայ տեսնուին , այն Ըղգին կամ Ժողովրդեան զօրութիւնը կը-
 ներկայացնեն : ()տարէ կամ ընկերէ ևղած օգնութեան արդիւնքը

սա է որ անիկայ ընդունողը շարունակ տկար վիճակի մէջ կը պահէ .
 և ասոր հակառակ՝ ամէն անհատի իրմէ ծնունդ առած օգնութիւնը
 քանի երթայ աւելի զօրաւոր և յարատե կը ըլլայ : Անշ համար ամէն
 պատրաստ եղած բաները՝ մեր պիտոյքն , և հետեւեալ զանոնք մեր
 ձեռքը՝ ջանիւքն ու աշխատութեամբ ձեռք ձգելու փափաքը կնուազ-
 ցընեն : Այն փառաբանութիւնն ուր մարդիկ կապրին չափազանց օգնու-
 թեամբ և պաշտպանութեամբ , նոցա յառաջադիմութիւնը դադարման
 վիճակի մէջ կ'մտնէ . որ ըսել է թէ օր ըստ օրէ աղքատանալով ու
 ծուլնալով կ'իջանան : Ամենէն ընտիր օրէնսդրութիւնք , Սահմա-
 նադրութիւնք , կամ ազգերը կառավարելու ամէն տեսակ եղանակներն
 անօգուտ և փնասկար կը ըլլային մարդուս , եթէ նոյն () օրինաց կամ
 Սահմանադրութեանց հիմունքն ու սկզբունքն արգելք ըլլային ամէն
 մէկ անհատի ազատ կամայն ու յօժարութեանցն , որ միայն անոնցմով
 կրնան յառաջադիմել մարդիկ : Այսին դարք և ազգաց պատմութիւնք
 կսովեցնեն մեզ թէ , ժողովուրդք սկզբանէ ի վեր մտածած են թէ
 իրենց բարօրութիւնն ու երջանկութիւնն յաւէտ () օրինօք կամ Սահ-
 մանադրութեամբ ապահով կրնան ըլլալ . քան թէ ամէն մէկին առան-
 ձին վարմունքովն . և ահա ասոր համար է որ ամէն լուսաւորեալ
 ազգերը մեծ վստահութիւն ունեցած են օրինաց և օրինաւորութեան ,
 և հետեւեալ զանոնք ազգաց յառաջադիմութեան ամէնէն զօրաւոր
 գործիքը նկատած են ու կնկատեն : Ասկայն անուրանալի է նաեւ թէ ,
 ինչ որ ալ ըլլայ Սահմանադրութիւն մը , կամ կառավարութեան մը
 օրէնսդրութեան եղանակը , խիստ քիչ ազդեցութիւն ունի անհատի
 մը կենաց և վարմունքին վրայ : Ահա , ամէն լուսաւորեալ ազգաց
 վիճակն ու ընթացքը կապացուցանեն թէ կառավարութեան մը պաշ-
 տօնն աւելի յարաբերական , արգելիչ և ամիսփոխ է՝ քան թէ
 իրական և հաստատուն , ու աւելի պաշտպանողական դրութեան մը
 կ'ընթացի — պաշտպանութիւն կենաց , ազատութեան և ստացուածոց , որ
 առանց ուրանալու պէտք է խոստովանիլ , թէ այսչափն ալ մեծ բախտ
 է , որոնցօք շատերը զոհ են : Որ Սահմանադրական օրինաց կամ կա-
 ռավարութեան մէջ կրնաս դանել այնպիսի իշխանութիւն կամ
 կարողութիւն մը , որ կարող ըլլայ կամ է , ծոյն՝ աշխատասէր ,
 շտայլ՝ խնայող , գինով՝ զգաստ ընել . բայց սա կարողութիւնն ամէն
 անհատ ունի և կրնայ ունենալ որ , եթէ շտայլ է՝ ինքնին խնայող ,
 նոյնպէս ծոյն՝ աշխատող , և գինով՝ զգաստ ըլլայ , բաւական է որ
 կամենայ , և այս ալ իր խոհականութեամբն ու յօժարութեամբն :
 Արդարեւ ազգաց պատմութիւնը կսովեցնէ և կապացուցանէ թէ ազգի
 մը կամ վիճակի (այն է երկրի) մը արժէքն աւելի կախումն ունի զանի

րազկացնող անհատից բնաւորութենէն՝ քան թէ զանոնք կառավարող օրինաց եղանակէն : Ազդ մ'ուրիշ բան չէ՝ այլ բազմաթիւ անհատից միութիւն մը , և հետեւաբար ազդի մը լուսաւորութիւնն ալ դարձեալ ամէն մէկ անհատին յառաջադիմութեան միացեալ պատկերն է :

Ազդի մը որքան յառաջագէտ ըլլալը , ազգայնոց՝ կամ որ նոյն է , ազգին ամէն մէկ անդամոց ինչ աստիճան առաքինի՝ զիտուն և աշխոյժ ըլլալէն կշարիտի , ինչպէս որ նաև ազդի մը ետ երթալն ու կործանիլն ալ՝ ազգայնոց անձնասէր՝ անտարբեր՝ տգէտ ու վատ ըլլալուն համեմատ կըլլայ : Այն ազգաց մէջ արմատացած մոլութիւններն ու կիրքերը խիստ մօտէն ընենելու ելլենք , պիտի գտնենք թէ ամենուն ալ պատճառներն , ամէն մէկ անհատի ապրելու եղանակէն և իմացական վիճակէն կախումն ունի . և հետեւաբար՝ մոլութիւնք , կիրք , տգիտութիւն կամ գերութիւն չեն կրնար անհետանալ և չպիտի անհետանան որ և է () ինքն և Սահմանադրութեամբ , քանի որ ժողովուրդը շարունակէ ապրիլ տգէտ կամ մոլի , ինչպէս որ դեռ այսպէս կապրին ազգաց շատերն : Այն ճշմարիտ է մեր այս կարծիքը , կհետեցնենք թէ հայրենասիրութիւնն ու մարդասիրութիւնը չեն կայանար () րէնքներ շինելու և Սահմանադրութիւններ խմբագրելու մէջ , այլ ժողովուրդը լուսաւորելու , տգիտութիւնն անհետացնելու միջոցներ գտնելով , ամէն մէկ անհատի ազատութիւնն՝ անկասկածելով՝ կեանքն ու ստացուածքն ապահովցնելով : Ազդի մը կառավարութիւնն , ընդհանրապէս զանի կազմող անհատից պատկերն է : Ժողովուրդի մը յառաջադիմութեան աստիճանէն աւելի յառաջ գացող կառավարութիւն մը , հարկաւ ետ գանձալու պարտաւոր պիտի ըլլայ . նոյնպէս ալ ժողովրդէն ետ մնացող կառավարութիւնն առաջ պիտի մղուի : Ինչպէս որ ջուրն ամէն տեղ իր հարմահասարկութիւնը (niveau) կգտնէ , անանկ ալ ազդ մը , իր բնաւորութեան և սկզբանց համեմատ եղած տրամադրութիւնները պիտի գտնէ իր օրինաց և կառավարուելու եղանակին մէջ : Ասի բնական է , զի վեհանձն ազդ մը վեհանձնաբար պիտի կառավարուի , ինչպէս որ տգէտ և նախապաշարեալ ժողովուրդ մըն ալ նուաստաբար : Ազատութիւնն ոչ միայն քաղաքական յառաջադիմութեան արդիւնք է , այլ մանաւանդ բարոյական յառաջադիմութեան , որ է արդիւնք անհատից ազատ գործողութեան , անկասկածեալ և լուսաւորութեան :

Մարդ մը ուրիշէ կառավարուելով այնքան յառաջ չկրնար երթալ , քանի որ ինքզինքը կառավարելու անկարող է , կառավարողին ջանքն ու աշխատութիւնն ալ ապարդիւն կմնան . զի նախ տգէտ է որ մարդս կարող ըլլայ իր ներկային ու ապագային վրայ մտածել : Գերի

ըսելով , պէտք չէ հասկնալ , լոնաւոր տիրօջ մը քմայ ծառայող .
զի այս տեսակ գերութիւն մը , որքան որ մեծ անարգանք մ'ալ է
մարդկութեան , տակաւին մարդս իր անձնական մուլութեանց , անձնա-
սիրութեանն ու տգիտութեանը գերի ըլլալու աստիճանին չհաւաստիր :
Ըսոնց երկուքն ալ գերութիւններ են . բայց թէ գերութեանց մէջ
աստիճաններ ստեղծել հարկ ըլլար , վերջին տեսակէն եզոյ գերի-
ներն աւելի թշուառ և անարգելի են կրնանք ըսել :

Աստի առ երեսս ազատ կոչուած աղգերն , որոնց սրտերուն մէջ
վերցիլիցալ տեսակի գերութիւնն , այսինքն՝ տգիտութիւնն , անձնա-
սիրութիւնն , և այլն կտրեն , () Էնք կամ Վահանադրութիւնք անկա-
րող են զանոնք արտաքսելու . և քանի որ այսպէս սխալ կարծիքով
ժողովուրդք կշարունակեն ըսել թէ աղգաց ազատութիւնն՝ իրենց
կառավարութեան եղանակէն կախումն ունի , դժբաղդաբար իրարու
արին թափող այն բազմութիւ յեղափոխութիւններն , ինչ որ ալ ըլ-
լան և ընել կարծեն , միշտ անհիմն ու անօրինակեայ պիտի ըլլան նոցա
արդիւնքները : Յեղափոխութեանց ըրածն Մարտ ամսոյն երկնից
պայծառութեանը կնամին , մերթ պայծառ՝ մերթ անձրև ու փոթո-
րիկ . . . ազատութեան ամէնէն հաստատ հիմունքն՝ անհատից բնաւո-
րութեանց մէջ փնտռելու է , և հետեաբար աղգային յառաջագիմու-
թիւնն ալ՝ աղգայնոց ապրելու եղանակին :

“ՂԵՍ ԵՒՆԻՄԻՍԻՍ ԵՒՆԻՍԻՍ , հռչակաւոր Լնդլիացին կըսէ թէ “ Տի-
րապետական իշխանութիւն մ'անկարող կ'մնայ՝ քանի որ ժողովուրդեան
բնաւորութեանց ու վարույց ուժը նախ չտկարացնէ . և հետեաբար ինչ
որ անհատի մը յառաջագիմութեան արգելք կ'ըլլայ , Տիւրքիոյն է
ան , ինչ անուն և ձև ալ ունենայ . . . ” :

Այլ կրնայ ուրանալ թէ Լըկրադնտիս երեսն ապրող ընդհանուր
աղգաց ինչ վիճակի մէջ գտնուելուն պատճառն , աշխարհիս սկիզբէն
մինչև այսօր իրարու յաջորդող սերնդոց թէ ֆիզիքական և թէ մտա-
ւորական աշխատութիւնները չեն : Ըմէն վիճակի , արհեստի աշխատա-
ւորք , երկրագործք , հանքերը փորող , նորանոր գիւտեր ընողներ ,
գործաւորք , գեղարուեստից ծառայողք , բանաստեղծք , փիլիսոփայք ,
բժիշկք և այլն , ամէնքն ալ իրենց բաժինն ունին , ամէնքն ալ նախ
իրենց նախնաց ձգածները սովորելով , իրենց աշխատութիւնները ,
գիւտերն ալ անոնց վրայ աւելցնելով , գիտութիւնն ու աղգաց յա-
ռաջագիմութիւնն ու լուսաւորութիւնն այս վիճակին հասուցին : Ի շե
նորհա՛յս պսպէս իրարու յաջորդող անմահ աշխատաւորաց , լուսաւո-
րութեան այս թանկագին գործիքներուն , վերջապէս ներդաշնակութիւնը
տիրել կսկսի արուեստից և գիտութեանց մէջ : Ախնեսաց յարատե

աշխատութեանց արդիւնքը ներկայ սերնդիս ժառագ մնացած է, որպէս զի ան ալ աշխատի իր յաջորդին ձգելու, բայց ոչ թէ ինչպէս որ դատեալ, այլ աւելցուած և աւելի կատարագործեալ :

Մտինի միլիոնաւոր աշխատաւորաց մէջ գտնուած են այնպիսիներ, որոնց անունները դարուց ի դարս յիշուած են, ինչպէս որ պիտի յիշուին ալ միշտ : Մշտնապէս գտնուած ալ են և կգտնուին մեր սերնդին մէջ այնպիսիներ, որոնց անուններն ալ պիտի յիշատակուին, իրենք որքան ալ աղքատ ընտանեաց զաւակներ, ու յետին թշուառութեան մէջ մեռած ալ ըլլան : Այս պէտք է մոռնալ թէ որքան որ պատերազմական յաղթութեանց մէջ պատմութիւնը թիայն զօրապետաց անունը կ'իշէ, այսու ամենայնիւ ամէն յաղթութիւնը պարզ զինուորաց անհատական քաջութեան արդիւնքն է : Արշափներու կենաց վարքը զրի առնուած է, որոնց կպարտաւորին ազդաց լուսաւորութիւնն ու յառաջդիմութիւնն. ընդհակառակն՝ ամէնէն վատ իշխաններու անուններ ու վարքեր ալ կան որ հատորներ կկազմեն : Արշափ ալ աղքատ ըլլալ մարդ մը, եթէ իր յարատե աշխատութեամբը, բարեխառնութեամբը, պարկեշտութեամբն ու հաստատամտութեամբն օրինակ կըլլայ իրմանեաց, մեծ ազդեցութիւն կունենայ իր ազդին յառաջդիմութեանը, լուսաւորութեանն ու բարօրութեանը. զի այնպիսեոյն կեանքը, վարքն ու սկզբունքը, տարափոխիկ հիւանդութեան նման, ուրիշն միայ կանցնի անդդալաբար, մանաւանդ որ ապագային համար բարի օրինակն մը մնայուն յիշատակ կըլլայ : Աստի պէտք է նշմարել թէ, որ և է անհատի մը օրինակը մեծ ազդեցութիւն ունի ուրիշն կենացը, վարուցն ու յառաջդիմութեանն, որով և նոյնինքն կըլլայ ամենէն ընտիր դաստիարակ : Արդարեւ ինչ մեծ տարբերութիւն կայ այս տեսակ դաստիարակութեան և դպրոցաց մէջ աւանդուած կամ առնուած դաստիարակութեան մէջ տեղը : Ամէնէն կարեւոր՝ ամէնէն օգտակար դաստիարակութիւնն է, ընտանեաց, քաղաքաց, դիւղեց, շուկայի, դորձաբաններու մէջ առնուածը. մէկ խօսքով, աշխատութեան բոլոր այն տեղերն՝ որ կեդրոն է բաղմամբիւ աշխատողոց : Այս վերջին դաստիարակութեամբ է որ ընկերութիւնը կզօրանայ, մարդիկ կըլլան կամբի տէր, աշխատել կսովորին, պարտաւորութիւններն կճանաչեն, որն որ Շիլլը կանուանէ « մարդայն » իւրին դաստիարակութիւնը, որ Ուստի այս դաստիարակութիւնը, զիրքերով չառնուիր, որոյ համար Միգղիոյ Պարօն Փիլիսոփան կըռէ թէ, « ուսմանք » սփռուածին ինչպէս քառաձեւ եղանակը զին սովորեցներ, և թէ, այս գեորութեանը՝ թայն փորձ և ուշադրութեամբ կարացուն : Պարօնի այս դատողութիւնը կ'յարմարի միանգամայն ապրիլու եղանակին և մոռաւոր մշակութեան, զի ամէնէն

Թեթև և փոքր փորձառութիւն մը կապացուցանէ թէ մարդս անբաղդատաբար աւելի կ'առաջադիմէ աշխատութեամբ՝ քան թէ միայն ընթերցանութեամբ : և թէ աւելի կեանքը՝ քան թէ ընթերցանութիւնը , գործողութիւնը՝ քան թէ ուսմանքը , վարուց աղբեցութիւնը՝ քան թէ վարուց պատմութիւնքն են , որք կաղգեն Մզգաց յառաջադիմութեանն ու լուսաւորութեանը :

Երեւելի արանց , և մասնաւորապէս անձնուէր մարդոց վարուց պատմութիւնները , խիստ օգտակար , հրապուրիչ կամ կրթիչ են , իրրեւ օգնական , առաջնորդ և մղիչ , և ասոնցմէ մանաւանդ մէկ խումբինն , Աւետարանի չափ օգտակար և աղբու են կրնայ ըսուիլ , (եթէ ներկել է այսպիսի բաղդատութիւն մը) , աղէկ պարիւր , աղէկ մտածել , յօգուտ անձին և ընկերին աշխատիլ սովորեցնելու : Այս տեսակ վարուց պատմութիւնները թանկագին օրինակներ են մարդկութեան , որ կսովորեցնեն ազնիւ ու վեհանձն բնաւորութեանց , ջանից ու կամաց , յարատեւ աշխատութեան և հաստատամտութեան արդիւնները . կապացուցանեն թէ մարդ մը , ինչ վիճակէ ալ ըլլայ , հարուստ կամ աղքատ , կարող է իր կամքն ու յարատեւութեամբն ամէնէն բարձր աստիճաններու հասնիլ , վիճակը բարւոքել , ըլլալ օգտակար առ անձն ու առ ընկերն , և արժանի ընդհանուր մարդկութեան պատուոյն ու սիրոյն :

Երեւելի գիտնականք , հռչակաւոր զրազէտք , մեծ արուեստագէտք , բարոյագէտք և բարերարք , ամէնեւ մարդոց այն ինչ մասնաւոր մէկ դասին չեն վերաբերիր . այս անուններն ունենալու համար , ոչ հարուստ ընտանիքէ ծնիլ հարկ է , և ոչ աղքատ . զի ինչպէս որ հարստութիւնն անարգելի չէ , նոյնպէս և աղքատութիւնն անգովելի չէ . բայց սակայն ասոնց զրեթէ ամէնեւ ալ աղքատի զաւակ , խրճիթի մէջ մեծցած , մէկը գործարանէ , միւսն ագարակէ ելած է : Այլ չգիտեր թէ յԱռաքելոց ոմանք ձկնորս չէին : Հատ անգամ ամէնէն աղքատներն ամէնէն բարձր աստիճաններու կելեն , ամէն տեսակ դժուարութեանց և խռնդոտից յաղթելով : Մանաւանդ որ երբեմն նոյն իսկ դժուարութիւնք , այսպիսեաց շատերուն ամէնէն ընտիր զրգիչ ու պաշտպաններն եղած են : Այսպիսիք ուղեցին ցուցնել թէ ամէն տեսակ պիտոյքէ զրկուելով , բայց աշխատութեամբ , կարող եղած են իրենց նպատակին հասնիլ : Երգարեւ ամէն տեսակ դժուարութեանց , նեղութեան , չքաւորութեան համբերելով , և յարատեւ աշխատութեամբ իրենց նպատակին հասնողներու օրինակները բազմաթիւ են , ապացուցանելու թէ «*Հաստ ասին բան չլի-ի Իսլէ*» , առածը խիստ ճշմարիտ է :

Իրգարե , եթէ քննենք զիտութեան մէջ ամենէն մեծ անուն ձգողներուն ծնունդը , պիտի գտնենք թէ ասոնց մեծագոյն մասն , եթէ ոչ ամենքն ալ , աղքատ և խեղճ գործաւորաց զաւակներ են , ինչպէս Մատաթայիութեան մէջ , Կոթեմարիսիս , որ էր Ռոմանիացի հացագործի մը զաւակ : ԲԵՐԼԷՌ , Գերմանացի գինեւորանի մը որդի , ու ինքն ալ գինետան մը մէջ ծառայ էր : ՏՄԼԱՄՊԷՌ , Փարիզ Սէն—Ճան լը Ռօն անուն Եկեղեցւոյն սանդիտոց վրայ ձմրան գիշեր ատեն ի փառս Մատուծոյ խնամելու ձգուած , ծնողքն անծանօթ , որբ մ'էր : ՆԵՎՏՕՆ և ԼԱԲԼԱՍ , առաջինը պարզ գործաւորի , և երկրորդը աղքատ գիւղացւոյ զաւակներ էին : Մտնէր ամէն կերպ ան- յաջող պարագայից յաղթելով , կարող եղած են , մի միայն իրենց ջանիւքն ու խնացական կարողութեանց գործածութեամբն անուանի ըլլալ , որոնց գիւտերն աշխարհիս և ազգաց հարստութեանց չեն կարող համադատասխանել : Միս օրինակները յառաջ բերելով , ըսել չենք ուզեր թէ հարստութիւնն անարգելի է , բայց սա միայն ըսել կհամարձակինք , որ եթէ վերոյիշեալներն հարուստ ըլլային , կարելի էր թէ , հարստութիւննին , աղքատութենէ աւելի արգելք ըլլար իրենց յառաջագիւտութեանը : ՏԷԼԱՄՊԷՐԻ հոչակաւոր մաթեմատիկոս ու աստղաբաշխն , որ նախ թիւագիտի մէջ պատերազմական գանձապետ էր , անյաջող գործողութիւններով բոլոր հարստութիւնը կորսնցնելով , բոլոր ընտանեօք յետին խեղճութեան մէջ ինկաւ : Բայց Լալիանտ , շատ տարիներ ետքն , ըսած է թէ , եթէ հարուստ միայն , քան թիւագիտի քան ըլլալէ , և իր համբաւն ու երջանկութիւնն այն խեղճ վիճակին կընծայէր : ՏԷԼՕԹՎԵՕՅԼ երևելի ֆիզիքոսն ու մեքենագործն , () ուլեանցի հացագործի մը զաւակ էր : ՏԷԼԱՄՊԷՐԻ երևելի գիտնականը , և ՀԱԻԻՅԻ հանքաբանն , երկուքն ալ աղքատ գիւղացիներու զաւակներ էին : ԼՈՐԵՆՏԷՆ հոչակաւոր քիմիագէտն , Եթէ Վ ջրըլէն տղայ հասակին զացած գպրոցին մէջ , երևելի չէր հաղուստովը , խիստ հոչակաւոր եղաւ խելացիութեամբն : Գրեւ , կարգաւ սովորեցնող դասատուն զինքը գովելով միշտ կըսէր իրեն թէ , « աշխարհ , սովոր , և օր մ'ալ ամենէն հարուստ զգեստներ ունենալ : » () որ մը , նոյն գիւղէն եղող գեղագործ մը , Վ ջրըլէնի զացած գպրոցն այցելութեան երթալով ու ասոր առոյգ բազուկները տեսնելով , ուղեց զինքն աշակերտ առնել , որուն և հաճեցաւ Վ ջրըլէն , յուսալով որ կարող պիտի ըլլայ միանգամայն ուսման ընթացքը շարունակել : Բայց գեղագործը չուզելով որ Վ ջրըլէն փոքրիկ վայրկեան մը ուսման յատկացնէ , և ինք ալ ճիշդ անոր հակառակը մտածելով , վարպետը թողած , շիտակ Փարիզ դացած է , ամէնը հինգ զրուշ

ունենալով քսակը . (կհաւատանք մենք) : Վարիչ մտած օրը դեղս-
գործի մը քով ծառայութեան կմտնէ . բայց քիչ ատենէն , թէ չա-
փազանց հօգնութենէն և թէ չքաւորութենէն հիւանդանալով , վա-
րիզն Լօյէլ—Տէօ անուն հիւանդանոցը կտարուի : Բայց Կալուստէն
Լ. Կալուստէն Բէլ Կալուստէն Լ. նգղիական առածին համեմատ , խեղճ
Ս ճքընէնին աւելի յաջող օրեր կսպասէին : Լ. ողջութիւնը գտնելուն ,
ասդին անդին կիշնայ գործ մը գտնելու , ու վերջապէս կյաջողի դե-
ղագործի մը քով մտնել : Բիչ ատենէն՝ Վիւրքուա անուն հրու-
շակաւոր քիմիագործին ծանօթանալով ու սիրտը շահելով , նորա
դրագիրը կը լայ , որ վերջապէս այն մեծ փիլիսոփային մահուան վայ,
շատ տարիներ ետքն , իրեն յաջորդեց , և եղաւ դասաւոր քիմիաբա-
նութեան վարիչի Բժշկական Ղեկավարին : 1829 ին քաղաքացիքը
զինքը իրենց ազգապետ կոչելով , հարուստ և հաշակաւոր զիտուն մը
եղած , վերագործաւ իր ծնած գիւղն , ուսկից ելած էր աղքատ , ծա-
ռայ և տղէտ :

Լ. քրատ ընտանեաց զաւակներ են նայնպէս ՀԵՆՐԻԿ Լ. նգղիացի ,
ԱՄԳՐՈՒՄԱՋ—ԲԱՐԻ և ՏԻԻԻԻՅՅՅՈՒՆ Վաղղիացի վերաբոյժները :

Տիւրիւթեան երեք տարեկան եղած ատեն աղնուական կին մը
իրեն որդեգիր առաւ . բայց ծնողքն , որչափ ալ աղքատ , չկարենա-
լով իրենց զաւկէն զատուիլ , դարձեալ իրենց քովն առին . բայ
քանի մեծցաւ , ինքն իր վարքովը , բնաւորութեամբն . ու համեստու-
թեամբը շատ բարեկամներ ստանալով , վարիչ խաւրցին զինքը բը-
ժըշկական արհեստին հետեւելու : Լ. յս ան Վաղղիացի վերաբուժն է ,
որ վերաբուժական շատ գիւտերովն աշխարհածանօթ եղած է : ՄԱՐԸ
կպատմուի թէ Մարշ անուն վարժարանին մէջ աշակերտ եղած ա-
տեն , ընկերօջ մը հետ մէկ սենեակի մէջ ժամանակ կանցընէին , որոյ
բոլոր կարասիքն էին երեք ամիս , սեղան մը , և անկողնոյ նման բան
մը , որոյ մէջ երկու ընկեր յաջորդաբար կընանային : Չքաւորու-
թիւննին այն աստիճան էր , որ շատ օր ցամաք հացով կանցընէին ,
այսու ամենայնիւ բոլոր այս պարագաներն արգելք չեղան Տիւրիւթ-
իւնի բոլորով սրտիւ աշխատելու , ամէն օր արշալոյսին ելնելով :

Հաշակաւոր են նաև , թէպէտ աղքատ իծնէ , ԺՕՁԼԻՖ ՖԻԻԻԻԻ ,
գերձակի մը զաւակ . ՏԻԻԻԱՆ , կօշկակարի մը զաւակ , որ եղան դա-
սաւոր ճարտարապետութեան վարիչի Բաղմարուեստից Ս յարժարանին :
ԲՕՄԻՍ Բնագէտն , որ էր որդի Զուրիկի խաղախորդի մը , ի ծնէ
ամէն տեսակ արգելքներ ունեցաւ , ինչպէս աղքատութիւն , հիւան-
դութիւն , ընտանեկան դժբաղդութիւն . բայց այսու ամենայնիւ բնաւ
չվհատելով չղադրեցաւ աշխատելէ , որով և վերջապէս հասաւ նպա-

տակին : Ասոր կեանքն եղած է արդարեւ ամէնէն մեծ ապացոյց հետեւեալ առածին ճշմարտութեան թէ , անոնք որ շատ քորժ և կոճ հանին , խմանալը միշտ կբաւէ :

Ասոր նման ազդու ուրիշ օրինակ մ'ալ է ԲԻԷՌՈՒՄՄԻՒՍ Գաշղիացին , որ ծնաւ ի Բիքառտի , աղքատ ընտանիքէ , և տղայութեան մէջ ոչխար արածելու ստիպուեցաւ , բայց սյսպիսի աշխատութիւն իր ճաշակին չյարմարելուն , մարիղ փախաւ , ուր շատ օրեր զրեթէ անօթի մնալէն վերջը , մեծ դժուարութեամբ կարող կրլայ Աստուանուն վարժարանը մանել : Հերկը ծառայութիւն ընելով և զիշերն ուսման պարագելով , եղաւ իր ժամանակին ամէնէն երեւելի զիտնականն :

Այս տեսակ օրինակներ անթիւ են , որոնց պատմութիւններն ըստ պատշաճի չլիտի մոռնանք :

Արդարեւ զիտութեան ամէն ճիւղերուն մէջ , ինչպէս դեղարուեստից , գրականութեան , քաղաքական գործոց , բազմաթիւ օրինակներ կան , որք կապացուցանեն թէ ամէնքն ալ յառաջադիմութիւննին իրենց յօժար կամացը , յարատեւ աշխատութեան և հաստատամտութեան կարտաւորին : Ինչպէս Աշխարհագրութեան մէջ երեւելի գիւտ ընդներէն , Քրիստափոր Բոլոմպոս , որ էր կտաւագործի մը զաւակ , Բուր , որ ծառայ էր Եօրքայրցի (Բնդղիւ) , կրպակաւորի մը քով , և Լէվինկոթմն , Ալասքայի մօտ բամբակի գործարանի մը մէջ կուսասաւորէր :

Գեղարուեստից մէջ հռչակաւոր եղած են Քլօտ , կարկանդակաւաճառի մը , Ալիֆօ՝ հացագործի մը , և Լէօբլտ Սուպէն՝ ժամաւ գործի մը զաւակները : Նշնպէս Ինիկօ Շճնս , որ նախ ատաղձագործ , շայտն կառագործ , և հակէր փարիզի ()բէռն անուն թատրոնին ներկիչ եղան :

Պապերու մէջ այս տեսակ օրինակներ պակաս եղած չեն , ինչպէս Գրիգոր Ե . ին հայրն ատաղձագործ : Սիքս—Քէնթինը հօլլիւ մը , և Լտրիան Օ . մակոյկ շինող աղքատ գործաւորի մը տղայ էր : Աղքատ Լտրիան մանաւանդ երիտասարդութեան ատեն , չկարենալով ճրագ ծախու առնել , սովորութիւն ըրած էր իր դասերը պատրաստել , զիշեր ատեն փողոցները լուսաւորող լուսովը , կամ Եկեղեցւոյ մէջ զիշերային ժամերգութեանց ատեն . և ահա սյսպիսի զարմանալի համբերութեամբ և յարատեւ աշխատութեամբ յաջողեցաւ մինչև պապական աթոռը բարձրանալ :

Հարմարեալ :

ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԵՐՆԵՐ

1. Կոստանդնուպօլիս. — Ամաքերքիս Գործակալութեան սենեակն է
Ղալաքիս, Տէյրսէն խան. թիւ 44. —
2. ԻԶՄԻՐ.
3. ՍԱՄՍՈՆ.
4. ՏՐԱՊԵԶՈՆ.
5. ՊՐՈՒՍԱՅ.
6. ԹԵՔԵՐՏԱՂ.
7. ԻԶՆԻՄԻՏ.
8. ԱՏԱՔԱԶԱՐ.
9. ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՈԼԻՍ.
10. ԿԵՅՎԷ.
11. ՊԱՂԶԵՃԻԿ
12. ՔԵՐԱՍՈՆ.
13. ՍԵՔԱՍՏԻԱ.
14. ԷՐԶԻՆԿԵԱՆ.
15. ՀԱԼԷՊ.
16. ԱՐԱՊԿԻՐ.
17. ԹՈԳԱԹ.
18. ՄՈՒՇ.
19. ԱՏԱՆԱ.
20. ԿԱՐԻՆ.
21. ՔՂԻ.
22. ՎԱՆ.
23. ԵԳԻՊՏՈՍ.
24. ԷՆԿԻՐԻՒՐ.
25. ԵԱՇ.
26. ՊՕԹՈՒՇԱՆ.
27. ՌԱՄԱՆ.
28. ՓԱՐԻՋ.
29. ՄԱՆԶԷՍԹՐ.
30. ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ.
31. ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ.
32. ԿԱԼԿԱԹԱ.
33. ՊԱԹԱՎԻԱ.
34. ԱՄԵՐԻԿԱՅ.
35. ՎԻԵՆԱՅ.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.

ԱՄՍԱԹԵՐԹԻՍ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1. Կիլիկիա, Կերասարսինի մօտ անգամ 50, Լիբանան, 48
երես:

2. Բաժանորդագրութիւնը պարէկան է:

3. Տարեկան գինը ԿԱՆՍՏԱՆՍ ԿԱԿԱՆՍՏԱՆՍ է:

4. Մէկ լիւրն գինն է ԵՐՄՈՒ ՂՐՈՒՇ, Լիւրնը կրնայ ծախս
առնել մօտ մօտ, առանց բաժանորդ գրութեւ:

5. Գորս խրկուելիւնքուն ճամբուն ծախքն առնողին վրայ է:

6. Ամսաթիւնին վերաբերեալ նամակ Լ յօդուածի հետեւալ հա
ջեւ ոչոր է ուղղել:

Տոբիւր Մ. Բ. Իմիւն-ճեան, Խմբագիր Կիլիկիա ամսաթիւնին.

Կոստանդնուպոլիս. Ղալաթի Տէյրմեն Խան. Թիւ 14.

Docteur M. P. Utudjian. rédacteur du *Guiliguia*

Revue Hygiénique Arménienne.

Constantinople, Galata, Deyirmen han N°. 14.

Ամսաթիւնին Խմբագիր, Տոբիւր Մ. Բ. Իմիւն-ճեան Կոստանդնու
պոլիսին, որ մօտ երեսը թիւ 6-ին փնւ 12 ցրէ
կնայի ուղարկայ:

Ինչպէս պիտիւն ուղղել կրնայ իր գրութիւնը Լիւրն, Կալաթի Ղալա
թիւ 9-ը գրութիւն մօտ օր փնւ 2-ին առաւօտեան, կամ ինչ
որաւ, Ղալաթի, Տէյրմեն Խան Թիւ 14 սենեակը: